

Inkluzív nevelés

Ajánlások nagyothalló gyermekek, tanulók kompetencia alapú fejlesztéséhez

Szövegértés-szövegalkotás

Szerkesztette

Urbánné Deres Judit

SULI NOVA
Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht.

Magyarország célba ér

suliNova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht.
Budapest, 2006

Készült a Nemzeti Fejlesztési Terv Humánerőforrás-fejlesztési Operatív Program 2.1. intézkedés Hátrányos helyzetű tanulók esélyegyenlőségének biztosítása az oktatási rendszerben központi programjának „B” komponense (Sajátos nevelési igényű gyerekek együttnevelése) keretében.

Szakmai vezető
KAPCSÁNE NÉMETH JÚLIA

Projektvezető
LOCSMÁNDI ALAJOS

Témavezető
GIFLO H. PÉTER

Lektorálta
KÖNTÖSNÉ LŐRINCZ ESZTER
ROTTMAYER JENŐ

Azonosító: 6/211/B/4/szöv/7

© Urbánné Deres Judit szerkesztő, 2006
© sulinova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht., 2006

Borítóterv: Dió Stúdió
Borítófotó: Pintér Márta
A fotók a Mozgásjavító Általános Iskola és Diákotthon, Módszertani Intézmény centenáriumának alkalmából készültek.

A kiadvány ingyenes, kizárólag zárt körben, oktatási céllal használható, kereskedelmi forgalomba nem hozható. A felhasználás a jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját nem szolgálhatja.

Kiadja a sulinova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht.
Szakmai igazgató: Pála Károly
Fejlesztési igazgatóhelyettes: Puskás Aurél
Felelős kiadó: a sulinova Kht. ügyvezető igazgatója
1134 Budapest, Váci út 37.
Telefon: (06-1) 886-3900
Fax: (06-1) 886-3910
E-mail: sulinova@sulinova.hu
Internet: www.sulinova.hu

Tartalom

Előszó	5
Bevezetés	7
1. A nagyothalló gyermek és az integrált nevelés	9
1.1 Az integrált nevelés lehetséges korlátai	9
1.2 A nagyothalló gyermek szövegértési, szövegalkotási sajátosságai	10
2. Képességfejlesztés – nyelvi kompetenciák	16
2.1 Az alap-kultúrtechnikák elsajátítását támogató kompetenciák és az elvárható szintek általános jellemzése	18
2.2 A képességfejlesztés részterületei, megvalósulási lehetőségei és korlátai	19
2.3 A középfok szövegalkotásának, szövegértésének jellegzetességei	24
3. Témakörök	24
3.1 Képességfejlesztés és nyelvi kompetenciák az 5. évfolyamon	24
3.2 A képességfejlesztés részterületei a középfokon (7–12. évfolyamon) elvárható és nem elvárható teljesítmények	27
3.3 Képességfejlesztés és nyelvi kompetenciák a 9. évfolyamon	29
3.4 A képességfejlesztés kimeneti elvárásai középfokon, a 12. évfolyam végén	32
3.5 A Függöny mögött varázsláda programterv képességfejlesztési lehetőségei az 1–6. évfolyam tanórán kívüli tevékenységeiben	32
3.6 Képességfejlesztés és a nyelvi kompetenciák fejlesztési lehetőségei az Irodalmi önképző programtervében a 9–12. évfolyamon	35
3.7 Képességfejlesztés és a nyelvi kompetenciák fejlesztési lehetőségei a Médiaismeretek programtervében a 7–9. évfolyamon	36
3.8 A szövegértés-szövegalkotás fejlesztése a különböző műveltségi területeken	36
4. Tanulásszervezési formák	38
5. Pedagógiai mérés, értékelés (sajátos szempontok)	40
6. Összegzés	42
7. Irodalom	43

Előszó

Kedves Pedagógusok!

Amikor a hallássérült gyermek a szülő és a pedagógus megítélése szerint alkalmassá válik az inkluzív nevelésre, akkor egy olyan, nehézségekkel, örömeikkel, sikerekkel és sok munkával járó útra lép, amelyen csak a befogadó intézmény és a gyermek megsegítését felvállaló valamennyi szereplő együttes munkája eredményeképpen érhet el sikereket. Ez fokozottan érvényes a gyermek nyelvi kifejezőképességének területeire, a szövegalkotásra és a szövegértelmezésre, hiszen a hallás hiánya vagy tökéletlen volta ezeket a képességeket érinti leginkább. A befogadott gyermek azonban ott van az osztályközösségben, ő maga is, a szülei is boldog várakozással vannak eltelve, mert tudják, hogy a társadalmi beilleszkedés felé vezető úton jelentős állomáshoz érkeztek. Önök is várakoznak és aggódnak is, hiszen nem tudják, hogy milyen lesz a hallássérült, milyen képességekkel és egyéni sajátosságokkal rendelkezik. Természetes, hogy mindenki azt szeretné, ha a hallássérült jól beilleszkedne, és be tudna kapcsolódni a munkába. Azonban vannak olyan pedagógiai eljárások, módszerek, ismeretszerzési módok, amelyek nem alkalmazhatók. A differenciált anyagfeldolgozáson kívül a tanulási szervezési módokat és a feladatok megoldását segítő módszereket, módszeres eljárásokat is meg kell változtatni.

Ennek a munkának az elkészítésével és rendelkezésre bocsátásával szeretnénk segítséget nyújtani ahhoz, hogy a befogadott hallássérült gyermek önmagához, képességeihez mértén optimálisan fejlődhessen.

Az inkluzív nevelés folyamatában nemcsak a hallássérült gyermek nyer, hanem halló társai is, akik a mindennapi kommunikáció során megtanulnak tömören fogalmazni, lényeges elemeket kiemelve ismeretet nyújtani, segíteni és segítséget elfogadni.

Mivel az integrációt csak példával lehet tanítani, a befogadó pedagógus példája, munkájának tapasztalatai és szépsége más kollegákat is arra ösztönöz, hogy ne ijedjenek meg a feladattól, vállalják ezt a szép, sikerélményekben gazdag munkát.

Urbánné Deres Judit

Bevezetés

A kompetencia alapú programcsomagban öt kompetenciaterület kidolgozására került sor.

A Szövegértési, szövegalkotási; a Matematikai; az Idegen nyelvi; az Életpálya-építési; a Szociális, életviteli és környezeti kompetenciák oktatóprogram-csomag megalkotóinak szándéka találkozott a mai kor egyik, ma még sokat vitatott kérdésével: vajon lehet-e, érdemes-e, megvalósítható-e egy olyan programcsomag megalkotása, amely alkalmassá válhat akár a „fogyatékos” gyermekek komplex és sokirányú fejlesztésére is? A válaszokat erre a kérdésre megadják azok a gyógypedagógus szakemberek, akik ajánlásokat készítettek ezekhez a programcsomagokhoz.

Az elkészült munkák az öt programot abból a szemszögből vizsgálták, hogy hallássérült gyermekek befogadása esetén azok alkalmasak-e tudásuk, teljesítményük, személyiségük, szocializációjuk komplex fejlesztésére.

Az ajánlások mindegyike olyan tapasztalt szurdopedagógus/gyógypedagógus munkája, akik hosszú évek óta gyakorolják szakmájukat. Így tudnak hasznos ismereteket nyújtani a többségi pedagógus számára a mindennapok munkájának megkönnyítésére, és így válnak éppen ezért tanácsaik átadásában hitelessé. Elkészült ajánlásaiknak egyetlen célja volt, hogy segítséget és támogatást nyújtsanak azoknak a pedagógustársaiknak, akik arra a nehéz feladatra vállalkoznak, vagy már vállalkoztak is, hogy osztályukba fogadnak/fogadtak hallássérült gyermeket. Persze ez nemcsak nehézséget és szorongást kiváltó folyamat, hanem valóságos kihívást és bizony többletmunkát kívánó feladatot is jelent a pedagógus számára. Azonban a sikeres megvalósulás nemcsak szakmai siker, hanem sikeresség a sérült gyermek teljes életpályájában.

Első olvasásra talán ijesztőnek tűnik a befogadó pedagógus számára az a sok új információ, amely a hallássérült gyermekek oktatásához, neveléséhez, odafigyeléséhez szükséges. A valóságban, a gyakorlatban azonban hamar kiderül, hogy ez a szép feladat nem kíván sokkal többet egy empatikus, hivatását szerető pedagógustól, mint gondoskodást és gondolkodást a gyermek életének megkönnyítéséről befogadó közösségében.

A fogyatékos gyermekek „különoktatása” hazánkban több évszázados hagyományra tekint vissza. Nehéz az ettől való eltérés nemcsak az általános pedagógiában, de a gyógypedagógiai szemléletben is. Ezért különösen fontos, hogy együttgondolkodással, együttműködéssel, egymás segítségével, a jó gyakorlatok átvételével, kölcsönös támogatással megkönnyítsük azt az utat, amelyet az integráció sikeres megvalósítása érdekében közösen kell bejárunk.

Ehhez kívánok a továbbiakban is sok erőt és eredményes munkát!

Köntösné Lőrincz Eszter

1. A nagyothalló gyermek és az integrált nevelés

A hallássérült gyermekek fejlesztésének, nevelésének végső célja az integrált körülmények közötti nevelés feltételeinek biztosítása. A halló környezet gazdagabb beszédpéldája fejleszti a gyermek kommunikációját. A beszélő környezet a gyermeket erősen készíti a beszédre, és erőfeszítésekre sarkallja, ami által beszédkésztetése jobb lesz. A halló társakkal való együttlét magasabb beszédszintet eredményezhet. Ugyanakkor ebben a környezetben a jelelés és a túlzott gesztusok használata teljesen háttérbe szorul.

A szociális kontaktus a halló gyermekekkel, az ő magatartásmintáinak példája pozitív változásokat eredményezhet a gyermek személyiségében. A folyamatos kapcsolat megfelelő frusztrációs tolerancia kialakulásához vezethet. A gyermekek ebben a környezetben nagyobb önállóságra tehetnek szert, világosabban látják saját teljesítményüket, ami realisabb önértékelés kialakulásához vezethet.

Ha a nagyothalló gyermek életútját a szövegértés, szövegalkotás kompetenciái szempontjából elemezzük, akkor tudnunk kell, hogy akkor lesz sikeres az integráció, ha az integrált gyermeknél:

- jó a beszédértési szint, érthető a beszéd;
- a szociális érettség, önállóság, motiválhatóság, nyíltság életkori sajátosságokból adódó fejlettségi fokán áll;
- a jó nyelvi tanulékonyosság képességével rendelkezik;
- szövegértési képessége az életkori és egyéni sajátosságaihoz mérten megfelelő szinten van;
- legalább átlagos tanulási képesség birtokában van;
- megfelelő, jól beállított a hallókészüléke (a hallásvesztés mértéke nem kritérium);
- a hallókészülék viselés fontosságát elfogadja, a hallókészülék folyamatos viselése tudatos és szükségszerű számára;
- az integráció előtti kompetencia alapú fejlesztésben vett részt.

Az integrációs folyamat legfontosabb tényezője a gyermek, akit befogadnak, illetve a gyermekközösség, amelyik befogad.

Az integráció pozitív hatása lemérhető a befogadó közösség számára is, hiszen a halló gyerekek és szüleik állandó konfrontációja a hallássérülés tényével növeli beleérző-képességüket, tolerancia-szintjüket. Ugyanakkor a pedagógus munkája során folyamatos módszertani megújulásra sarkallja, és ezért a jobb teljesítmény eléréséhez állandóan bővítenie kell pedagógiai repertoárját. A sajátos nevelési igényű gyermekkel történő differenciált bánásmód az osztálytársak számára is többet nyújthat a tananyag feldolgozása és megértése során.

A hallássérült gyermekek integrációjának számos szubjektív tényezője van, amelynek lényeges elemei: a pedagógus(ok) hozzáállása, módszertani tudása, a gyógypedagógus segítsége, az osztálytársak viszonyulása, a család aktív együttműködése.

1.1 Az integrált nevelés lehetséges korlátai

Amennyiben az együttlét formális a halló társakkal, úgy a nyelvi fejlődés stagnálhat. A hallássérült gyermek beszédértési problémái elmagányosodáshoz, a szociális kontaktusok beszűküléséhez vagy teljes hiányához vezethetnek.

A sikeres integráció számos feltételének teljesülésekor is előfordulhat, hogy a gyermek mindennapjaiban megjelenik – bizonyára hallássérüléséből fakadó – beilleszkedési nehézség.

Az integráció körülményei között a hallássérülés következtében kialakuló hátrányok a szociális alkalmazkodásban is megjelenhetnek, zavart szenvedhet a kapcsolatfelvétel és a társas kapcsolattartás. Jó, ha a befogadó pedagógus tisztában van azzal, hogy ezek a problémák nem a hallássérült gyermek különleges személyiségéből, hanem a befogadó közösség (pedagógus, társak) hozzáállásától függe-

nek, és jól kezelhető és feloldható átmeneti nehézségek lehetnek. A bizalomteli közösség, a pozitív irányítói légkör megoldással szolgálhat ezekre a bajokra.

Miből is fakadhat a gyermek beilleszkedési nehézsége? Például abból, hogy a hallássérült gyermekeknek hiányosak a környezet változásaihoz kapcsolódó akusztikus információi, hogy sérül a hallás állandó, minden irányból való ingerkövetítő jellege, hogy nem alakul ki az eseményekre ráhangoló magatartás, hogy a beszédhallás nyomán létrejövő verbális szabályok magatartást szabályozó jellege nem alakul ki. (Farkas–Perlusz, 2000.)

Ha a pedagógusoknak nincs előzetes ismeretük a hallássérülésről, a hallássérült gyermekek neveléséről és az általuk használt segédeszközökről, nem tudják felkészíteni sem önmagukat, sem osztályukat a hallássérült gyermek fogadására.

A befogadás körülményei, feltételei jelenleg még nem biztosítottak teljes mértékben a többségi iskolákban. Az iskolák részéről gyakran megvan a befogadási hajlandóság, törvényileg is szabályozott az együttnevelés, sőt nemcsak elvi, hanem anyagi támogatásban is részesülnek ezek az iskolák, ennek ellenére még igen sok nehézséggel kell megküzdenie mind az iskolavezetésnek, mind a pedagógusközösségnek. A felelősségteljes befogadás eldöntéséhez széleskörű tájékozottság és jól megalapozott ismeretek szükségesek. Ez nem mindig áll rendelkezésére egy adott befogadó közösségnek. E hiány pótlásában juthat nagy szerephez a szakszolgálatok felvilágosító, segítő, tanácsadó tevékenysége.

Miután új feladattal állnak szemben a pedagógusok, egy sor kérdés merül fel bennük a sajátos nevelési igény milyenségéről vagy például a hallássérült gyermekek tanulékonyaságáról, pozitív vagy negatív szociális viselkedéséről.

Az intézmények vezetőinek és a teljes befogadó pedagógusközösségnek tisztában kell lennie azzal, hogy a hallássérült gyermekek befogadásával egy folyamatos, sok erőfeszítést igénylő munka veszi kezdetét.

1.2 A nagyothalló gyermek szövegértési, szövegalkotási sajátosságai

A hallássérülés a gyermek életpályája szempontjából igen nagy hátránynak számít. Azt gondolhatnánk, hogy „csak” hallássérült a gyermek, de tudnunk kell, hogy a hallás, a hallási észlelés hiánya a szövegértésen kívül számos funkció optimális fejlődését befolyásolja hátrányosan.

Hatással van a fejlődésre már a magzati életben akkor, amikor a magzat nem hallhatja az anyai szívhangokat, a belső szervek mozgásának hangjait, és nem szűrődik be hozzá az anya hangja és környezetének kellemes, esetleg kellemetlen hanghatásai. A magzati életben hallott hangok ritmusa, dallama, tagolása az anyanyelv struktúráját tükrözik, és előzetes ismeretként hatnak. Mivel a legújabb kutatások szerint már a magzati életben tanulási és felidézési tevékenység folyik, a pályák nem épülnek, nem szerveződnek megfelelően. A megszületett kisgyermek nem tud megnyugodni olyan mértékben az anyai ölben, mint jól halló kortársai, és emiatt nyugtalanabb, kevésbé megnyugtatható lesz. A folyamatok gerjesztik egymást, mert a hanghatások tájékoztató szerepe nem tud érvényesülni. Például, amikor sír a csecsemő, mert éhes vagy kényelmetlenül érzi magát, nem hallja, hogy már közeleg anyja, gondozója; a kézbevetel hirtelen, felkészületlenül éri. Ezek miatt már csecsemőkorban is nehezített lesz az egyszerű következményes ok-okozati kapcsolat kiépülése és ezzel párhuzamosan a magatartás szabályozása. A kezdeti hátrányok a gyermek passzív szókinccsgyűjtésére, dallam- és ritmusérzékére is kihatnak olyan módon, hogy ha a szülő gondos is, és a gyermekkel való tevékenységét állandó beszéddel kíséri, a visszajelzés elmarad, a megerősítés hatásai nem érvényesülnek. Később a gyermek korlátozott kommunikációs képességei miatt nehezen kapcsolódik be a társalgásokba, nem érik őt azok a hatások, amikor tevékenység közben kizárólag a hallási csatorna segítségével tájékozódik a körülötte történő dolgokról, szelektál reagálását illetően és tanul.

Mindezeket azért írtam le, hogy lássuk: a hallás tökéletlen volta milyen hatásokkal van a gyermekre. Ezeket a kezdeti és az idő múlásával halmozódó hátrányokat kell a szülőnek, a fejlesztést végző

pedagógusnak és magának a gyermeknek enyhíteni. Mindez a kisgyermekre már zsenge korban nagy feladatot ró, mert a foglalkozások alatt figyelmét, (hallás, vizuális) állandó tréningben kell tartania, tehát a halló gyermekeknél a természetesen fejlődő ismeretszerzési funkciók viszonylag irányítottan mennek végbe.

A problémafelvetés világosan bizonyítja, hogy milyen nagy szükség van a korai diagnosztizálásra, a jó minőségű készülékes ellátásra, és annak folyamatos működésére.

1.2.1 A hallásvesztés és a szövegértési, szövegalkotási képesség összefüggései

A hallási fogyatékoság olyan hallási rendellenességet jelent, ahol a sérülés időpontja, mértéke és minősége miatt a beszédbeli kommunikáció spontán kialakulása zavart.

Gyógypedagógiai szempontból nagyothalló az, akinek hallókészülékkel korrigált hallásvesztése a tagolt beszéd észlelését, megértését és elsajátítását az épekhez képest csökkent mértékben, de valamilyen módon még lehetővé teszi, vagyis a gyermek többé-kevésbé megérti a hangos beszédet, és ha nem is tökéletesen, de saját magát is meghallja. Ennek következtében a nagyothalló gyermek beszédfejlődése, ha késve is, ha hibásan is, általában beindul.

Siketnek nevezhető az a gyermek, akinek hallásvesztése oly mértékű, hogy pusztán hallásmaradványára alapozva a hangbeszéd kialakítása, észlelése lehetetlen, aki hallókészüléke segítségével sem, vagy alig hallja meg környezete, illetve saját beszédét.

1.2.2 A hallásvesztés fokozatai és hatásuk a beszédfejlődésre

A szókincs fejlesztése, fejlettsége szempontjából nem mindegy, hogy a gyermeknél milyen fokú hallásvesztés áll fenn. Még a nagyon jó hallókészülék sem képes a hallást teljes mértékben visszaadni, nem képes azokat a hátrányokat kompenzálni, amelyekkel a nagyothalló gyermeknek szembe kell néznie.

A 20–40 dB fokú hallásvesztés: enyhe fokú nagyothallás

A halk vagy távoli beszéd megértésében okozhat problémákat. A gyermek nem érzékeli a szókezdő vagy szóvégi hangzókat, nem alakul ki a struktúra és a jelentés között összefüggés, mert a megértés szituációhoz kötött és esetleges. Mivel a nyelvi tapasztalatok nem tökéletesek, ezért a létrejövő beszédprodukciónak is hibás lesz mind formailag, mind tartalmilag. Azonban még kisebb teljesítményű, de jól beállított hallókészülék viselése mellett az oktatás folyamatában a beszéd megértése az integrált gyermek számára csak akkor okoz gondot, ha a pedagógus túlságosan távolról, halkán, esetleg túl gyorsan beszél. Sok esetben nem jellemző a hallókészülék felírása, viselése, mivel a felerősített környezeti zajok zavaróak lehetnek. Ez azért fordul elő, mert az idegrendszernek meg kell szoknia az eddig nem hallott hangokat is, érvényesítenie kell azt a szűrőt (mit mond az egyénnek a hallott hang, zaj), amely lehetővé teszi, hogy az háttérzajként működjön, és ne zavarjon. A hallókészülékre való rászoktatásnak a kényelmetlenség (idegen test a fülben) a legnagyobb gátja. Később, a pubertáskorban az akármilyen szép, alig látszó készülék viselésétől is elzárkóznak a fiatalok, főleg azok, akik úgy érzik, hogy nélküle is elég jól hallanak. Ha osztályunkba ilyen kisgyermek kerül, az ültetésnek kiemelkedő a jelentősége.

A 41–60 dB fokú hallásvesztés: közepes fokú nagyothallás

Enyhe hallásvesztésnek tekinthető. Középről még érthető a társalgó beszéd, de ha az halk, és a beszélő szája nem látható, a beszédnek csak 50%-a követhető, a szókincs beszűkülhet, felléphetnek beszédhibák, szükség van a szájról olvasásra.

A szájról olvasási képesség olyan kompetencia, amelyet a halló emberek is használnak kommunikációs helyzetekben (gondoljunk arra, hogy ha olyan telefonhívást kapunk, amelyben ismeretlen személy ismeretlen témát közöl, mennyivel nehezebben értjük meg mondanivalóját), de a nagyothalló

gyermek számára létfontosságú, mert a hallási észlelés kiegészítéseként, a hallott szöveg értésének támaszaként működik. A hallókészüléknek igen nagy a szerepe, hiszen ha az jól van beállítva, felerősíti a beszédhangokat oly mértékben, hogy a gyermek számára jól hallhatóvá, érthetővé válik a beszéd. A tanulás-szervezési formációkban is nagyon fontos, hogy a gyermek jól értse a helyzetet, mert csak abban az esetben juthat megszólalása után sikerélményhez, ami további beszéd-bátorítást eredményez.

A 61–80 dB fokú hallásvesztés: súlyos fokú nagyothallás

Esetében csak a hangos társalgás érthető. A csoportos beszéd nehezített, mert a hallássérült nem tudja követni a tér változó pontjaiból érkező mondanivalót, nem tud alkalmazkodni a logikai ugrásokhoz, a témaváltásokhoz sem. A beszédérthetőség gyengébb: a kiejtés, a mondatdallam, a hangsúly és a ritmus a hallási észlelés, valamint a saját beszéd ellenőrzöttségének hiányában hibás, a természetes beszéd-től eltérő. Valószínűsíthető a receptív és expresszív beszédzavar, azaz a beszéd felfogását és a beszédprodukciónak érintő zavar, ami a társas kapcsolatok kezdeményezését és fenntartását megnehezíti. A szókincs korlátozott, hiszen főleg csak tanulási szituációban bővítheti szókincsét a gyermek. A hallókészülék kiválasztása, optimális beállítása, viselése és a folyamatos ellenőrzés ezekben az esetekben kiemelkedő fontosságú.

A pedagógus számára gondot okozhat a megfelelő közlő módszerek megválasztása. A legfontosabb, hogy a magyarázatok során és a tanítás egész folyamatában figyeljen arra, hogy a szájról olvasási kép optimális legyen. Semmiképp se forduljon el a hallássérült gyermektől! A pedagógusnak figyelnie kell, hogy lehetőleg kicsit lassabban, tisztán artikulálva (de nem eltúlozva!) beszéljen, várja ki türelmesen a hallássérült gyermek reakcióit. Magyarázataival, eszközeivel (kép, grafikon, gondolatvázlat) segítse a fogalmak helyes értelmezését, beépítését a gondolkodás, beszéd folyamatába. Az osztálytársaknak is nagy szerepük van abban elfogadó és segítő hozzáállással, hogy társuk értse őket, és be tudjon kapcsolódni a közös játékba, társalgásba.

A 81–95 dB fokú hallásvesztés: már súlyos hallássérülés

Az erős hangok kb. 40 cm távolságból hallhatók, a környezeti zajok felismerése lehetséges, a magánhangzók és mássalhangzók egy része differenciálható, de a beszéd valószínűleg torzul. Ha a vesztés az első életévig jelentkezik, a beszédfejlődés spontán nem indul meg. A minél korábbi időpontban történő hallókészülékes ellátásnak és a korai fejlesztésnek igen nagy a jelentősége.

Amennyiben a gyermek intelligenciája, személyisége, a családi háttér és még sok más tényező optimális, az integráció sikeres lehet, de igen nagy felelősségvállalás és odafigyelés szükséges a befogadó iskola, a gyermekkel foglalkozó pedagógusok részéről. Kívánatos, hogy ne érje a gyermeket sok kudarc, amely lelkiileg megviselheti. Hasznos, ha ezekben az esetekben a pedagógus munkáját egy pedagógiai asszisztens segíti.

A 95 dB vagy annál súlyosabb hallásvesztés

Igen súlyos, hallásmaradványos siket vagy siket gyermekről van szó. Hallókészülékkel egyes erős hangok hallhatók, de inkább vibráció, mint hang érzékelhető, elsődleges a vizuális kommunikáció, a beszéd- és nyelvfejlődés sérülése. Ha a vesztés a beszéd kialakulása előtt jelentkezik, elmarad a spontán beszédfejlődés. Jellemző a hangzó beszéd spontán kialakulásának képtelensége, elsajátításának súlyos fokú nehezítettsége, valamint a kommunikáció általános akadályozottsága. A hallásvesztés mértékétől, jellegétől, a környezeti hatásoktól függően módosulhat a megismerő tevékenység, a gondolkodás és a lelki élet egészének fejlődése.

Ezekben az esetekben javasolt leginkább a cochleáris implantáció, hallásjavító műtét, amellyel teljes értékű hallásélmény birtokába kerülhet a gyermek, ha a műtétet a lehető legkorábbi életkorban végzik el, és azután rögtön kezdetét veszi az intenzív hallás- és beszédfejlesztő rehabilitáció.

1.2.3 A hallássérülés következményeként megjelenő nyelvi rendellenességek

A hallássérülés közvetlen következménye a nyelvi produkcióban, a kommunikáció területén mutatkozik meg legszembetűnőbben. Vagyis zavar észlelhető mind a beszédészlelés, mind a beszédmegértés terén.

A beszédzavarok a különböző beszédfunkciók területén jelentkezhetnek:

- A szemantika (beszédtartalom) területén jelentkező problémák, hiányosságok:
 - A szókincs területén érzékelhető elmaradások (nagyobb fokú halláskárosodásnál többé-kevésbé szűkebb szókinccsel számolhatunk, már az óvodáskorú gyermekeknél akár 2-3 éves lemaradás is lehetséges). Ennek az a következménye, hogy a gyermek nem tudja kifejezni magát pontosan, nem ismertek számára a rokon értelmű kifejezések, szókapcsolatok, nincsen mentális szókincsében elegendő használható szó és fogalom, amellyel korosztályának szintjén bekapcsolódhat a társalgásba, számot adhat élményeiről, ismereteiről.
 - Értelmezési nehézségek, amelyek abból adódnak, hogy a fogalmak hiányosan épülnek be. A fogalmak tökéletlen ismerete miatt a gyermek az elhangzott, elolvasott szövegből nem képes a kulcsszavakat kiemelni, más értelmet ad a történetnek, amelynek mentén továbbgondolkodva nem érti meg azt. A hiány következménye, hogy nem képes elképzeléseket alkotni a kiterjedés, a cím, az előzetes ráhangolódás, a képek szemlélése során. Ez a későbbiekben olvasási és fogalmazási problémákat okoz.
 - Mondat- és szövegalkotási nehézségek, súlyosbítva a fogalmazási képesség általános hiányát, csökkent voltát.
- A szintaktikai (szerkezeti), morfológiai (alaktani) hiányosságok:
 - Folyamatos és nehezen korrigálható hiányosságok a szerkezetalkotás terén, amelynek során a szóvégi toldalékokat, a ragokat, a szórendet következetesen rosszul használja a gyermek. A névmások, névutók, igekötők, határozószók helytelen és a szöveggörnyezetbe nem illő használata a kevés hallási élménnyel támogatott beszédelsajátítás következményeként. A kontextus (szöveg) kialakításának hibái.
- Az artikuláció (a hangok helyes ejtésének) hibái:
 - Az artikuláció hibái a gyermek beszédszerveinek ügyetlensége miatt, amely biológiai, fiziológiai területen egyaránt fennáll, és érezteti hatását. Következésképpen a gyermek a magánhangzókat korlátozott nyelvmozgással képezi, a gégefő mozgását sem tudja koordinálni a szájmozgással. A hosszú és a rövid magánhangzók felcserélése és helytelen használata is gyakori a hallási diszkriminációs képesség és a hallási figyelem fejletlensége miatt.
 - Zöngés-zöngétlen tévesztések és hibák a túlzott levegőkibocsátás miatt, mert a légzés és az artikuláció nem koordinált. A gyermek már a megszólalás előtt levegőt bocsát ki, emiatt gyakran a funkcionális levegőt is hangképzésre használja. A ty-gy, c-cs affrikátákat is gyakran hibásan képezi. Gyakoriak az orrhangzós hangok zöngétlenítéséből adódó beszédhibák is.
 - A magas frekvencián hallható sziszegő hangok hibái a hallási kontroll hiánya (nem hallja ezeket a hangokat) miatt a leggyakoribbak.
 - A hallássérültek hanghibái nem konzekvensen jelennek meg, mert a régen automatizált, gyakran használt szavakban a hangzók tisztán; új fogalmaknál, hosszabb szavaknál hibásan jelennek meg. A hanghibák, a kiejtés hibái hatással vannak az írásbeli kifejezőképesség fejlődésére és az olvasott szövegértésére. Az értelmezés is téves. A beszédérthetőséget nagyban meghatározó szupraszegmentális elemek (hangsúly, hanglejtés, ritmus, tempó, dinamika stb.) hibás alkalmazása vagy hiánya gátolja a szándéknak megfelelő közlést.

1.2.4. A szövegértésen alapuló beszéd kialakulásának sajátosságai és a hallássérülés által befolyásolt korlátai

Az eredményes iskolai haladás és a folyamatos fejlődés alapfeltétele a beszéd, az írott nyelv, a kommunikáció megfelelően fejlett volta, a hallott és az olvasott szöveg értése. Szükséges, hogy a pedagógus sokoldalúan tájékozott legyen ebben a témában.

A kommunikáció fejlesztésére nem készül külön program, mert annak át kell hatnia a nevelés-oktatás minden területét. Abban az esetben, amikor olyan fokú elmaradás mutatkozik, ami gátat szab az eredményes haladásnak, szakember által megtervezett és megszervezett fejlesztő munkára lesz szükség annak érdekében, hogy a pedagógus fel tudja mérni a hiányosságokat, és el tudja dönteni ő maga, hogy kompetens-e az esélyegyenlőség feltételeinek megteremtésében. A hallássérült/nagyothalló gyermek a nyelvfejlődés meghatározható szintjén áll akkor, amikor a befogadó intézmény pedagógusa fel akarja mérni képességeit. Ez a szint általában soha nem éri el a hasonló korú ép hallású gyermek képességét. Ennek egyik magyarázata az, hogy a gyermek beszédének, beszédértésének fejlődése csak a hallókészülékkel való ellátás utáni időkből indul meg, és akkor sem automatikusan, hanem az észlelés, az észlelési impulzusok és a megértési folyamatok játékos gyakorlatok során való összekapcsolása után. A pedagógusnak türelmesnek kell lennie, nem kívánhat a gyermektől olyan megértési és beszédfunkciót, amelynek nincs birtokában.

– Ha a szerkezet fejlődését tekintjük, az egyszavas szint az első, amelyet megfigyelhetünk.

A gyermek csak egy szót mond ki. Ez alatt a hosszú szakasz alatt nemcsak a szavak jelentését tanulja meg, hanem a saját tapasztalatait és a szavak közötti speciális viszonyokat is. A hallássérültnél és más ok miatt idősebb korban induló beszédfejlődésnél a fejlesztés hatásaként a szavakat a gyermek azonnal rövid mondatokba vagy szó szerkezetekbe foglalva fogja használni. Mivel az egyszavas szint kimarad, sérül a saját tapasztalat és a szójelentés közötti viszony.

– Kétszavas szint (távirati szint)

A gyermek ismételi a kérdést, de más hangsúllyal. A mondat dallama, hangsúlyi viszonya a szerkezet szerves részét képezi. A kétszavas szinten a gyermek két szót összekapcsol, és ezzel megjelenik beszédében a grammatika. A gyermeki nyelvfejlődésre jellemző (játékos tevékenység közben szavakat, szókapcsolatokat mondogat eltérő hangsúllyal és dallammal), a beszédészervi mozgások ügyesítését nagymértékben támogató momentumok a hallássérülteknél nem jelennek meg.

– Szintaktikai szint

Kialakulásának feltétele a beszédértés folyamatos növekedése, az analógiák és a szabályok kidolgozása. A szintaktikai szint kialakulásakor az ép hallású gyermek is sok hibát vét, de a nyelvhasználat folyamatában tökéletesíti készségeit. A hallássérült gyermek, ha azt tapasztalja, hogy nem jól mond valamit, nem javít, hanem abbahagyja a közlést, holott ha rászokik, hogy a jó példát megismételje, teljesítményképes tudás birtokába jut.

– A bővítés szintje

A gyermek beszédében megjelenik az ugyanazoknak a gondolatoknak különböző szerkezetekkel való kifejezése. Ezt a kifejezési változatosságot, a mondanivaló árnyaltabb megfogalmazását a nagyothalló gyermeknél nem várhatjuk el egészen addig, amíg az olvasási képességek olyan birtokába nem jut, hogy az olvasott szöveg beépül passzív, majd aktív szókincsébe.

1.2.5 A beszéd kialakulásáról és annak fejlődéséről

A beszélgetésekre való odafigyelés, amely a spontán beszédfejlődésben hosszú szakaszt ölel át, valamennyi rutinhelyzet passzív megértéséhez vezet.

1.2.5.1 A szóértés kezdete

A korai szakaszban a funkcionális szavak gesztusokkal társulva jelennek meg. Hallássérült gyermeknél hosszú folyamat eredménye a funkcionális szavak és a gesztusok közötti kapcsolat felfedezése és megértése. A későbbiek során a gyermek vokális intonációs mintákat használ (strukturált gagyogás – hangcsoportok, amelyek egyre jobban hasonlítanak a mintához), azokat egyre jobban érti, és egyre gazdagabban alkalmazza. A nagyothalló kisgyermek fejlődésében gyakran ennek elmaradása az első figyelmeztető jel a szülőnek, aminek következtében szakemberhez fordul. A vokális intonáció hiánya nemcsak a beszéd fejlődésére hat ki, hanem beszűkülnek a kapcsolatfelvétel és a kapcsolattartás lehetőségei is. (A szülő nem kap visszajelzést, a gyermek nem kezdeményez.)

1.2.5.2 A szimbolikus szint

A szimbolikus szint szakaszában megjelenik a szóértés és a beszédmegértés, és ebben a szakaszban a gyermek a hozzá intézett beszédre reagál, annak megértését cselekvéssel bizonyítja, esetleg válaszol is. Nagyothalló gyermeknél ez a szint csak hosszas játékos gyakorlás és a szituációk gyakori újrajátszása során hallott megnevezések hatására fejlődik ki.

A szimbolikus nyelv megjelenésénél – orális szint – az artikulált beszédet szimbolikus célokra kezdi használni a gyermek. Ekkor már nemcsak gesztusokon, intonációkon keresztül ért, hanem a hallás–megértés–szó használatának köre zárul.

1.2.5.3 A másodlagos jelentéstartalom kialakulása

A másodlagos jelentéstartalom kialakulásának ideje, amelynek során a mondat szemantikájának szerepe meghatározza a benne levő szavak konkrét értelmét: „Sietek, hogy elcsípjem a buszt” már nagyon nehezen értelmezhetők a hallássérült/nagyothalló gyermekek számára. Ugyanúgy az elvont kifejezések megjelenése is főleg a felsőfokú képzésben részt vevő nagyothalló fiatalnál figyelhető meg. Pl.: „Micsoda tyúkeszem van.”

Vizsgálatok szerint az ép hallású gyermek 5 éves korára 25 000 óranyi hallásélményre támaszkodva elemzi és bővíti a nyelvtudását. Ez a hallássérült gyermekek fejlesztési hatásaiból kimarad, vagy csak nagyon korlátozott módon érvényesül, ezért nem kell csodálkoznunk azon, hogy a gyermek és környezete bármennyit is dolgozott a fejlesztés során, az eredmények nem igazolják azt teljes mértékben.

A halló gyermek 5 éves korára kb. 2000 szavas szókészlettel rendelkezik. 14 éves korára 8–10 ezer szót használ.

Mivel a gyermek tanulási képességeit döntően befolyásolja beszédének fejlettsége, igen fontos annak vizsgálata és indulóállapotának feltérképezése, amely egyébként alapul szolgál az egyéni fejlesztési terv kialakításának is.

1.2.5.4 A hang- és a fogalmi rendszer fejlődése

Optimális esetben a közvetlen kommunikáció következtében kialakul a gyermek fogalmi rendszere az őt körülvevő világról, így a beszédhangok utánzása révén eljut a hangképzéshez. Ebben az esetben a gyermeket ért hanghatások következtében megtanulja megkülönböztetni a hangmagasságot, hangerősséget, hangszínt és a hozzá intézett beszéd érzelmi töltését is. Azonban a hallássérült/nagyothalló gyermek a hallási receptort csak korlátozott mértékben tudja használni, ezért a folyamatok lassabban, nehezebben épülnek egymásra. Az ép hallási receptorral rendelkező gyermek vég nélkül ismételteti a rövid szótagokat, hangja bejárja az emberi hangmagasságokat, a beszédszervi mozgások által létrehozott hangokkal játszik. 10 hónapos korától használhat már értelmes szavakat, szótagokat, amelyek

fogalmak jelölésére alkalmasak számára. Szavakkal nevezi meg környezetét, fejezi ki kívánságait 10–13 hónapos korban. 2 éves korára mondatokban beszélhet.

Egyes gyermekeknél nagy eltérések lehetségesek, amelyek még mindig a normál övezetbe tartoznak, de ha a beszéd fejlődése 3 éves kor körül nem indul meg, megkésett beszédfejlődésre kell gondolnunk. Megkésett a beszédfejlődése a nagyothalló gyermeknek is, ami hátráltatja a gondolkodásának fejlődését, mert nem alakul ki verbális fogalmi rendszer az őt körülvevő világról.

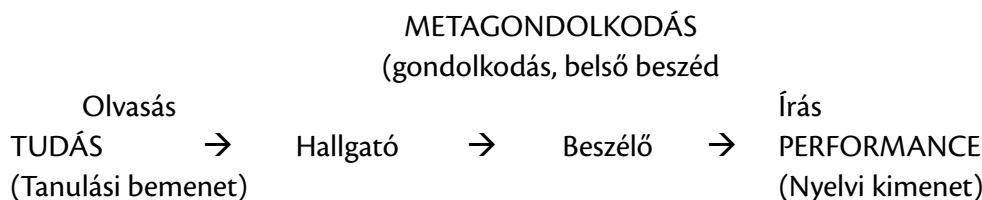
A tanulási képesség alakulását nagymértékben befolyásolja a hallás minősége. Mivel a hallás az egyik leggyorsabban fejlődő érzékelési terület, kiesésével az információs bázis sokat veszít erejéből, hatékonyságából. Elmondhatjuk, hogy a fejlődés hatásai szempontjából a hallás a látásnál is fontosabb érzékelési terület.

Mi támogatja mégis munkánkat, minek köszönhetjük, hogy a hallássérült gyermekek, ha nehezen is, de megtanulnak beszélni? Tudnunk kell, hogy az agy születéstől fogva képes a beszédtanulásra, és a bal félteke fogékony a beszédhangok strukturált formáira.

2. Képességfejlesztés – nyelvi kompetenciák

A nyelv eszköz a mondanivalók továbbítására és arra is, hogy másokat tevékenységre készítsünk. Ezt segíti az agy azon képessége, hogy az idegsejtek megismétlik a cselekvésmodelleket. A nyelvi intelligencia alapvető feltétele ezért az emlékezőképesség.

Az írástudás, az írásra és az olvasásra való képesség a gondolkodás elvontabb formáit igényli. Mindezek tükrében világos, hogy a nyelvi intelligenciának napi edzésre van szüksége.

- Az anyanyelvi nevelés alapvető feladata az anyanyelvi kompetencia fejlesztése oly módon, hogy a tanulók életkoruknak megfelelő szinten birtokolják a szóbeli és írásbeli kommunikáció képességét. A hallássérült gyermek fejlesztése többféle, más eszközöket igényel. Ezért kell korai fejlesztésben részt venniük, és ezért kell biztosítanunk a hallási élményeken kívül változatos vizuális (betű, szóképek, mondatképek, illusztráló képek, videofelvételek, számítógépes animációk), kinestetikus (tapintási érzékelés a testen, a bőrön, az ujjbegyeken, nyomásérzékelés, hideg, meleg érzékelés) ingereket is.
- A nyelvi kompetencia döntő eleme a kommunikációs helyzetek megfelelő értelmezése, a megértés képessége és a megértéssel összhangban álló aktív részvétel a kommunikációs folyamatokban. Ennek támogatására használjuk a pantomim és a dráma eszközeit, amelynek révén érzékelheti az eljátszott helyzetek történelmi korát, a szereplők stílusát. A dráma eszközei alkalmasak a szerepvállalásra, a beszédbátorságra és az élményszerű befogadásra is.
- A folyamatosan fejlődő szövegértési és szövegalkotási képességek teszik lehetővé, hogy az egyén önállóan és másokkal együttműködve képes legyen a verbális, valamint a nemverbális (hangzó és képi) kommunikáció eszközeinek és kódjainak, a különböző információhordozók üzeneteinek megértésére és feldolgozására. Ezért fontos a kooperatív tanulási szervezésnél a hallássérültek

bevonása a csoportmunkába. Vigyázni kell azonban arra, hogy a csoportban vállalt tevékenysége fejlesztő hatású legyen, vegyen részt azokban a beszédhasználatot kívánó feladatokban, amelyeket már vállalni tud.

- Képes legyen a legkülönbözőbb céllal, környezetben és módon létrejött szövegek megértésére és elemzésére, kritikai feldolgozására; a nyelvi megalkotottság sajátosságaiból, a másodlagos, átvitt, képi kifejezésmódból adódó jelentéseket ismerje fel, reflektáljon, és saját szövegek alkotásában maga is éljen ilyen eszközökkel. Az osztályban, csoportban végzett munka eredményeképpen tanítványunk képes lesz az olvasott szöveg alapján képregényt (esetleg számítógépes animáció segítségével) készíteni, az olvasottakkal kapcsolatosan ismerethiánya pótlására önállóan búvárkodni a lexikonok és enciklopédiák anyagaiban, gondolattérképet készíteni az ismeretek magyarázatára, belső összefüggések illusztratív feldolgozására.
- Képes legyen önállóan olyan szövegek megalkotására, amelyek figyelembe veszik a beszédhelyzetet és a hallgatóság igényeit, a különféle szövegműfajok normáit, a morális, esztétikai és kulturális elvárásokat. Ennek előfeltétele, hogy ismerje meg anyanyelvét mint rendszert, annak jelenét és múltját, ami saját történetiségük tapasztalatát kínálja a tanulóknak.

Az anyanyelvi és irodalmi nevelés elválaszthatatlan egységet alkot. Az irodalmi művekkel folytatott aktív párbeszéd révén jön létre a kapcsolat múlt, jelen és jövő között. Ez biztosítja a kultúra folytonosságát és folyamatos megújulását, segíti az egyént kulturális önazonosságának kialakításában, meghatározó szerepe van az érzelmi élet, a kreativitás, az esztétikai és történeti érzék fejlesztésében, az emberi és társadalmi problémák megértésében, átélésében, a saját és mások kultúrájának megismerésében, az én és a másik közötti különbség, az idegenség megfogalmazásában és a másság erre épülő tiszteletében. Fejleszti az emlékezetet, az élmények feldolgozásának és megőrzésének képességét. Hozzájárul a történeti érzék kialakulásához, segíti, hogy a diákokban megteremtődjön a tradíció elfogadásának és alakításának párhuzamos igénye.

Az irodalmi nevelésnek a fenti célokon túl feladata az olvasási kedv felkeltése, az irodalomnak mint művészetnek, mint az emberi kommunikáció sajátos formájának megszerettetése, közlésformáinak, kifejezési módjainak a megismertetése. Az irodalmi művek olvasása, az értelmezés művészetének gyakorlása képessé teszi a tanulókat az esztétikai, morális és kulturális értékek elsajátítására. Kritikai érzéket fejleszt ki, nagy szerepe van az érzelmi élet finomodásában, az empátia fejlődésében, segít megérteni az emberi, társadalmi problémákat, tudatosabbá teszi az egyén önmagához és környezetéhez való viszonyát. Lehetőséget teremt az ön- és emberismeret, a képzelet, a kreativitás és a kritikai gondolkodás fejlesztésére, miközben a tanulók megismerik a sokoldalú és sokjelentésű hagyomány fogalmát, a nyelvi és művészi konvenciót. Mindezekben szoros szálak fűzik a Művészetek és az Ember és társadalom, az Élő idegen nyelv és az Informatika műveltségi területek tartalmához és céljaihoz. Más műveltségi területek szókészlete, a fogalmak pontos értése és használata elengedhetetlen az eredményes haladáshoz. A műveltségi nyelv pontos szakkifejezései ugyan a mindennapi életben nem használatosak, de megértésük, a szövegkörnyezetben való jelentésük ismerete nagyon fontos. Ennek az a magyarázata, hogy ha egy mondatban a hallgató, olvasó számára két ismeretlen szó van, a mondat lényege nem érthető, információtartalma nem befogadható a gyermek számára. A műveltségi nyelv ismerete nélkül az egyén nem lesz újságolvasó, olvasó, az új, korszerű dolgokat befogadni és alkalmazni képes, így az élethosszig való tanulásának esélyei sérülnek.

2.1 Az alap-kultúrtechnikák elsajátítását támogató kompetenciák és az elérhető szintek általános jellemzése

A témával foglalkozó szakemberekben gyakran felmerül: miként lehetséges, hogy a hangok zűrzavarában a gyermek képes érzékelni, magáévá tenni a nyelv szabályszerűségeit?

Erre magyarázatot adnak a következő tények, amelyeket a fejlesztés objektív feltételeiként tartunk számon. Hogyan módosulnak ezek a képességek a hallássérült/nagyothalló gyermekek esetében?

- A bal félteke születéstől fogva fogékony a beszédhangok strukturált formáira. (Chomsky – veleszületett tudás) A bal félteke (jobbkezesség esetén) képessége akkor tud érvényesülni, ha a korai fejlesztés során (hallókészülékes ellátottság mellett) a kisgyermeket állandó hangeffektusok birtokába juttatjuk. Ellenkező esetben az ép funkció, a tanulási minták hiánya miatt nem tud megfelelően fejlődni, mert nem épülnek ki a megfelelő pályák.
- A kommunikációs technika a legfiatalabb korban kialakult képesség a mondanivaló továbbítására és mások tevékenységre készíttetésére. Abban az esetben, ha ez a képesség a megerősítés során örömszerzővé, kapcsolatteremtővé válik, akkor a gyermek kezdeményezi a kontaktust, és örömmel vesz részt új játéktevékenységben.
- A kompetens beszélő (az anyanyelv elsajátíttatását felvállaló) addig ismétli a mintát, míg a gyermek meg nem tanulja azt. Az ismétlés, az ismert dolgokra való ráismerés és felidézés örömmel tölti el a gyermeket, ezáltal motiválja őt további ismétlésekre. A mintaadó kitartásán, felelősségtudatán múlik a gyermek fejlődése, ezért érdemes tevékenységét megtervezni, és folyamatosan művelni.
- A gyermek maga is ismételteti a szavakat, mondatokat, mondókákat, dalokat (súlyos hallássérültnél ez nem megfigyelhető sajnos). A hallássérült gyermek szülőjének, fejlesztőjének figyelnie kell a gyermek megnyilvánulásait, utánoznia kell, hogy ezzel újabb ismétlésekre bátorítsa.

Azonban addig, amíg a nyelvi intelligenciát segítő fent vázolt folyamatok minden gyermeknél közelebb, óriási különbségek vannak a tanulási gyorsaságban, a tanulási készségekben, valamint a tanulási stílusban, amelyeket a szubjektív feltételek közé sorolunk. Ezért van olyan nagy jelentősége annak, hogy a pedagógus megismerje a gyermeket, pontosan tudja, hogy a képességek fejlődésében milyen szinten van, melyek az erősségei és mely képességek fejlesztése a legsürgősebb az alap-kultúrtechnikák sikeres elsajátítása céljából.

Munkánk eredményessége érdekében érdemes áttekinteni a beszédre készíttetés folyamatát, amelyet a pedagógus a képességfejlesztő tevékenység mellett nagy mértékben segít azzal, hogy:

- megnevezéseinek hanglejtése ereszkedő;
- nyílt, pontos artikulációval beszél;
- szuggesztív beszédet alkalmaz;
- beszédét mozdulatokkal, és megfelelő intonációval kíséri.

Ezzel segíti a gyermek szövegértési, szövegalkotási képességeit abban, hogy a hangokat, szavakat, közléseket, kérdéseket ki tudja emelni a beszéd folyamatából.

Mindezek ismerete azért fontos a befogadó intézmény pedagógusa számára, mert ellentétben a halló gyermekekkel – akik ugyan nem egyenletesen fejlett képességstruktúrákkal, de viszonylagosan az életkori sajátosságoknak megfelelő készségekkel, képességekkel kapcsolódnak be közösségük munkájába – előfordulhat, hogy a nagyothalló gyermek a beszédfejlődés kezdeti szakaszában van viszonylagosan érett kora ellenére. Erről a szintről kell segíteni őt úgy, hogy önmagához képest a lehető legjobban fejlődjön.

Mindezeket a következő, legfontosabb elvünk érvényesítésével kell tenni, mely szerint a szövegértést és szövegalkotást jellemezze:

- a játékos nyelvi feldolgozás;
- a megfelelő szintű megterhelés (a figyelem határait tekintetbe kell venni);

- a megfelelő szintű nyelvi bemenet (a túl magas szintű nyelvi bemenet pánikot, később érdektelenséget szül);
- az érzékelési csatornák sokféleségének elve.

A szöveg- és beszédértés, -alkotás feladatain kívül az alap-kultúrtechnikák elsajátítását támogató háttérképességek optimális esetben kialakulnak, ezért hiányuk a nagyothalló gyermeknek nem okoz újabb gondot. A játékos gyakorlatokat a szó- és fogalomkincs fejlesztésének eredményessége érdekében hangos beszéddel kísérjük, és annak utánzására megkérjük a gyermeket is.

Nagyon sokat segíthetünk azzal, hogy a beszéd és a hallgatás helyes arányát megtaláljuk a kompetenciák fejlesztése során.

A segítség nagyon eredményes módja lehet az, hogy szünetet, gondolkodási időt hagyunk a válasz kigondolására, a gondolkodási tevékenységekre. A nagyothalló gyermek szívesen megvárja a tanár által feltett kérdésre adott válaszokat, de ez sem kommunikációs képességeinek mozgósítását nem segíti, sem gondolkodási tevékenységeit nem fejleszti. A kérdésre adott válasz csak a kérdés mellé rendelt igazságot tükrözi, ami nem készíti a gyermeket mérlegelésre, döntésre és felelősségvállalásra a kimondott szó iránt.

Fontos a gyermek válaszána elfogadása, amivel az elhangzottakat ismételtlen megfogalmazzuk mi is. Ezzel a nagyothalló gyermek újra hallja, tömör megfogalmazásban, helyes nyelvi formában öntve válaszáat, újra átgondolhatja azt, és büszke lehet produktumára. A szövegértés és szövegalkotás gyakorlatainak fontos momentuma a tisztázás is, a probléma helyes értésének érdekében.

A tanár a segítő, irányító, mintaadó szerepében visszajelzéseivel és válaszaival bátorítja a kritikai gondolkodást és az alkotó képzelet megfogalmazásait. A nagyothalló gyermek igen sokszor meglepően világosan látja az összefüggéseket, új megvilágításba helyezi a problémát, amivel segíti társait a problémamegoldásban.

Mindezek közben kipróbálja önmagát, ellenőrzi gondolkodása helyességét. A nagyothalló gyermek is a tevékenység során szerzett és megfogalmazott tapasztalatait építi be meglevő ismeretei közé.

2.2 A képességfejlesztés részterületei, megvalósulási lehetőségei és korlátai

Az alap- és középfokon megjelenő kompetenciák elsajátítási szintjéről általában el lehet mondani, hogy a hallássérült gyermekek számára a III. szint nem elérhető, azonban a II. szint zömét és az I. szint majdnem minden tevékenységét el tudják végezni.

A tanítási idő felhasználásának belső arányait és a kompetenciaterület részterületeit elemzésünk nem érinti, mert a közösségbe befogadott osztályonkénti egy-egy hallássérült gyermek azon kompetenciáit, amelyek a megadott keretben nem fejleszthetők, azt a fejlesztő, segítő gyógypedagógusnak differenciáltan, az egyéni bánásmód elvei szerint kell megoldani.

2.2.1 A képességfejlesztés részterületei alapfokon, elvárható és nem elvárható teljesítmények

Azok a képességek, amelyek nem kerülnek felsorolásra, a hallássérültek számára elérhetőek a megfelelő korai gondozás és a beiskolázás feltételeként megjelölt iskolaérettségi kritériumok teljesítésével. A modulokban megjelölt fejlesztési célok megvalósulásának korlátai a szó- és fogalomkincs fejlettségének hiányosságaiban rejlenek. Ezért a befogadott hallássérült gyermek fejlesztésénél azok a tevékenységek, amelyek a gyermek szóbeli, írásbeli kommunikációs képességét fejlesztik, kiemelt jelentőségűek.

2.2.2 Beszédkészség, szóbeli szöveg megértése és alkotása

A tevékenységek közül a *kommunikációs helyzetekhez való alkalmazkodás* nem várható el a hallásérülttől, mert törekvéseinek előterében a helyes válaszok megfogalmazása, a felidézett ismeretanyag mondatokba formálása és érthető kiejtése áll. A problémán úgy lehet segíteni, hogy a kommunikációs szerepet pontosabban tisztázzuk képes és ismeret alapú alátámasztással. Ajánlatos ezeket az ismereteket a hallásérült gyermekkel megbeszélni az egyéni fejlesztések, foglalkozások során, vagy az előző napokban kezébe adni és felhívni a figyelmét arra, hogy ismerje meg azt, olvassgassa, a képeket nézegesse, szerezzon hozzá segédanyagokat. Ezzel elérhetjük, hogy a közös anyagfeldolgozás során a nagyothalló gyermek már ismeri a témát, előzetes ismeretekkel rendelkezik, tehát nagyobb eséllyel kapcsolódhat be annak értő befogadásába.

Ugyancsak nehezített a *vitákban való részvétel*, mert a halló gyermekeknél a vita gyors, pörgő, a témában viszonylag csapongó. Ehhez a hallásérült gyermek nem tud olyan gyorsan alkalmazkodni, hogy érdemi vitát folytasson. A hallásérült gyermekek gyakran összetévesztik a vitát a veszekedéssel, mert számukra a vizuális látvány (erőteljesebb gesztusok, artikuláció) és a hallásuk által észlelt hang (tónus, dallam, ritmus) azt a látszatot kelti, mintha veszekedés folyna. Ezt úgy lehet megelőzni, hogy a vitatkozó is alkalmazkodnak bizonyos szabályokhoz („Nem vágok a beszélő szavába.” „Türelmesen meghallgatom vitapartneremet.” Stb.), aminek következtében nyugodtabban figyelhet, és bátrabban kapcsolódhat be mondanivalójával a hallásérült gyermek is.

A *szógyűjtési játékok* sorában a mondatfűzések, a közös mese kialakításában való aktív részvétel akadályozott, mert a mentális szókincsből még hiányoznak az árnyalt kifejezések. A gyermekben meglévő kreativitás nem tud érvényesülni, mert nem tudja megfogalmazni gondolatait. Ezért tanácsos az óraszervezés ezen mozzanatait a hallásérült gyermeknél előzetes ismeretek, információk adásával előkészíteni. A társak számára érdekes, a probléma egy más oldaláról való szemlélésére adódik lehetőség akkor, amikor a hallásérült gyermek rajzos formában mutatja meg a mese frappáns befejezését.

A *szólások, közmondások értelmezése* a hallásérült gyermek számára nehezített, mert ők ragaszkodnak a leírt, olvasott, kimondott szó pontos értelmezéséhez. Ezért az átvitt értelmű, valamint a kulturális tapasztalatból levont szólások, közmondások egyenként magyarázatra szorulnak nála. Sokat segítenek a rajzos megjelenítés, majd később a szólások, közmondások mellé rendelt magyarázó szövegek, amelyeket elolvasás után párosítani kell.

A hangfelvételek felhasználásával megadott *hangfelismerés* is nehezített a hallásfigyelem és a hallási differenciálóképesség tökéletlen volta miatt. A hangokat és a hangforrásokat először meg kell ismertetni, mert a hallásérült gyermek, ha találkozik is a jelzett hanggal, nem tudatosodik benne annak forrása. A tanulási folyamat után lehet kívánni a gyermektől, hogy hallási emlékezetére támaszkodva a felidézés megtörténjen.

Ugyancsak nehézségekbe ütközik a társak hangjának felismerése, mivel a játék lényege az, hogy a halló gyermekek némileg elváltoztatják hangjukat. A hallásérült számára a felhanggal kifejezhető különbségek még a jó hallókészülék ellátottság mellett sem érzékelhetők. Azonban, ha van idő, és gyakrabban visszatérnek ezek a szituációk, akkor a gyermek bizonyos figyelés, hallásélmény, felidézés során megtanulja azt, hogy melyik társa mit szokott mondani és hogyan.

A jól fejlesztett hallásérült gyermek beszéd közben is figyelmeztetés után korigál. Kérdés, hogy a beszéd folyamatot a pedagógus megszakítsa-e, vagy inkább a tartalomra koncentráljon. Ehhez ismerni kell a gyermeket, mert lehet, hogy megszokta már ezt a hozzáállást, és folytatja mondanivalóját, de előadódhat az is, hogy bátortalaná válik, és legközelebb nem szól a témához. Azonban nem elvárható, hogy a kiejtés hibátlan legyen, mert dacára a folyamatos szurdologopédiai tréningnek, a hallási kontroll hiánya miatt a kiejtés újból és újból korigálásra szorul.

A helyesen alkalmazott beszédlevegés is hosszas, játékos gyakorlást igényel. A beszédlevegővel való gazdálkodás hibái miatt a beszéddallam, a hangsúly és hanglejtés, a szándéknak megfelelő intonálása sérül. A gyakorlatok során el lehet érni a középsúlyos nagyothalló gyermeknél is, hogy körülbelül három hangmagasságban a hangjával biztonságosan játsszon. A hang magasságának változását a test guggoló (mély hang: „dó”); álló (középmagas hang: „mi”); lábujjhegyen pipiskedő (magas hang: „só”); később a kézfej vízszintes síkban való három rétegű mozgásával segíthetjük.

Az alkalmazott eszközök közül a magnetofon hangjának, a számítógépes oktatóprogramok szóbeli utasításainak megértésével ezen a fokon még nem számolhatunk.

2.2.3 Olvasott és az írott szöveg megértése

A közvetlen élmény alapján kialakult *cselekvéssor szóban való megfogalmazása* nehézségbe ütközik, mert a nagyothalló gyermek nem képes ezen a szinten még összefüggő szöveget alkotni szóban sem. A napi cselekvések során keletkezett élmények feldolgozását a korai időszakban kell megkezdeni (Mi történt velem? Mi történt otthon? – folyamatosan vezetett füzetekben) ahhoz, hogy bizonyos rutin alakuljon ki az események ábrázolásában, szóbeli feldolgozásában, rögzítésében és az emlékek felhasználásában az új élmények feldolgozásakor. Ha ez a fázis a gyermek fejlesztéséből kimaradt, akkor a befogadó intézmény pedagógusának kell az események feldolgozásának útját újra bejártatni a gyermekkel, hogy bizonyos rutint szerezzen a szóbeli megfogalmazáshoz. Ugyanez vonatkozik a látott vagy átélt események folytatásánál, valamint a történetek képzeletbeli befejezésének gyakorlatainál is.

A hallott szöveg követésével történő meseszöveg is sok gyakorlást igényel a hallássérült gyermeknél, de a figyelem képességének fejlődésével és a munka érdekes, motiváló hatásai miatt bizonyos analógiás meseszövegi módok már megjelenhetnek. Különösen szeretik a gyerekek, ha a mesekezdő szövegeket mondhatják, esetleg variálhatják. (Egyszer volt, hol nem volt, az üveghegyen is túl, ahol a kurta farkú...)

A tanulási képességek fejlesztésére szolgáló tevékenységek során nem kívánhatjuk a hallássérült gyermektől, hogy szóban a *hangok helyét meghatározza*, esetleg azt, hogy a szókezdő, erősen hangsúlyozott hangra felfigyeljen. Ahhoz, hogy a hanganalízis úgy tudjon működni, hogy majdan az írásbeli kommunikációt is támogassa, a hallássérült gyermeknek nagyon sok szóképet kell látnia, a szavakat szótagokból, betűkből össze kell állítania előbb utánzás, majd emlékezet alapján.

A *jelentéssel bíró szavak kiemelésében* azonban nagyobb rutinja van, itt a nehézség abban áll, hogy azt a szót, amely még nem tartozik a mentális szókincsébe, értelmetlennek minősíti, vagy nem ismeri a többjelentésű szó másik jelentését. Rá kell venni a gyermeket, hogy akkor, amikor ismeretlen fogalommal találkozik, rákérdezzen annak értelmére. Tanára, tanulópartija, társa magyarázatát fogadja el, és a szó mondatba/mondatokba helyezésével bizonyítsa a helyes értelmezést.

Szövegelemzés során a *tárgykörös szógyűjtés* nehézségekbe ütközik a dolgok, jelenségek címkézési nehézségei miatt. A nagyothalló gyermek egy-egy főfogalom alá is nehezen gyűjt szavakat, az árnyalt, finomabb különbségeket érzékeltető szavak nincsenek a szókészletében. Ezért sok szógyűjtést és a gyűjtött szavak felhasználását kívánó mondatalkotási, mondatértelmezési gyakorlatot kell végeznie.

A *nyelv illemtani szabályait* alkalmazó élethelyzetekhez való alkalmazkodás gátja a következmények és okozatok fel nem ismerése, a tudatosított tapasztalatok hiánya. A dramatikus játékok résztvevőjeként azonban tapasztalatokat szerez a szituációhoz való alkalmazkodásban és a szabálykövetésben.

Az olvasott szöveg elemzése, értelmezése utáni *vázlat készítése* azért akadályozott, mert a nagyothalló gyermek nem ismeri fel az olvasottak kulcsszavait, tehát nem látja azokat a sarokpontokat, amelyek köré az események rendeződnek. Ha a gyermek előtt van a szöveg, és gyakran kell azt keretezni,

aláhúzni, kiemelni a mondanivaló lényegét, akkor fejlődik lényegmeglátó- és a mondanivaló tömörítésének képessége.

2.2.4 Az ítéloképesség, erkölcsi, esztétikai és történeti érzék fejlesztése

Az olvasmányokból a nagyothalló gyermek nehezen emeli ki az erkölcsi mondanivalót, mert kevés tapasztalata van a dolgok megítéléséhez. Nem hall történeteket, eseményeket, amelyek erkölcsi tartalmat hordoznak, ezáltal magatartását is kevésbé tudja szabályozni. A szereplők tetteinek megítélésében is nehézségei vannak, mert a külsőség, a kimondott szó (hízelgés, féligazságok, hazugságok) félrevezetik. Azonban vigyázni kell a magyarázatokkal, mert ekkor a gyermek gyakran azt tapasztalja, hogy akiről jót gondolt, az rossz. Amikor a tettek fedik a jellemet, ilyen segítő figyelmeztetéssel nem találkozunk, tehát pozitív tapasztalatai nem rögzülnek olyan mértékben. Ha az embereknek csak a negatív tulajdonságait emeljük ki, akkor bizalmatlanná válik. Ezért nagyon fontos, hogy a filozófiai beszélgetések során egy-egy történet elemzésébe bevonjuk a nagyothalló gyermeket.

2.2.5 Az írásbeli szövegalkotás kompetenciáinak fejlesztése

Nagyon helyes, ha az írásbeli szövegalkotás a nagyothalló gyermeknél korán megkezdődik. Nem kizárólagos ilyenkor a szabályos kötésű írott beszéd használata, nagyon jó és eredményes az, ha hagyjuk, hogy a nyomtatott nagybetűkkel készített szövegét a gyermek megjelenítse. Így hamar tudatosodik benne az írott és a kimondott kommunikáció azonossága. A leírás segít a helyes ejtésben, a gondolatok érthető módon való megfogalmazásában és a mondanivaló tömörítésének elsajátításában is.

A későbbiekben, ha jól fejlett a szem-kéz koordinációja és a finommozgás, akkor az intézményben használatos írástechnikát könnyen megtanulja a nagyothalló gyermek, akinek munkája általában tisztább, precízebb, mint a befogadó közösség tagjaié, és kezdetben kevesebb a hiba is benne. A zökkenőmentes haladás és az utasítások pontos megértése érdekében az irány- és aránytartással kapcsolatos mozgások megnevezését ajánlatos rajzos, piktogramos magyarázatokkal kísélni. Azonban a naplóírás, a rövid történetek leírása, amikor az írás a kifejezés eszközeként jelenik meg, nehézségekbe ütközik a struktúra és a szókinccs sajátosságai miatt. Ez jellemző minden, az önálló írásbeli szövegalkotást megkívánó feladatra. Akkor tudunk segíteni a hallássérült gyermeknek, ha elegendő példamondat, szókapcsolat, szó szerkezet áll rendelkezésére. A gyermek olvasónaplóit, jegyzeteit együtt kell javítanunk, megbeszélni a helyesebb formát és a pontosabb tartalmat. A tisztázott gondolatok gyűjtése, megjelenítése a gyermek fejlődésének útját mutatja, önmaga számára is büszkeség és ismeret forrása lehet.

Ha az írást, az írásbeli tevékenységet már eszközként tudja a nagyothalló gyermek használni, nagyon célszerű, ha saját maga számára is ír, mert az írásba foglalt gondolkodás nem más, mint egy régi gondolat továbbgondolása. Megjelenési formái lehetnek a napló és a gondolatfüzet is. Mindkettő személyes, az intim szférát érintő alkotás, ezért nem olvashatjuk, de a tevékenységet dicsérhetjük, és hasonlók alkotására mást is biztathatunk.

Ha az írást másoknak, tanárnak, tanítónak, szülőnek, pajtásnak, barátnak készíti a nagyothalló gyermek, érdemes őt megismertetni azokkal az eljárásokkal, amelyek használatával gondolataikat rendezettebben, mások számára élvezhetőbben fejezheti ki. Ilyen sikeresen használható eljárások:

- Az írást megelőző tevékenységek (gondolkodás, megbeszélés, ötletek gyűjtése, lista összeállítása, tervezés)
- Írásos tevékenységek (fogalmazvány, gondolatok végiggondolása, újraolvasás, végleges formába öntés)
- Írást követő tevékenységek (szerkesztés, megbeszélés, az írás bemutatása)

Mivel a sikeres írás feltétele a belső készítés, nagyon fontos az írásmunkánál folyamatosan tudatában lenni annak, hogy kinek (ki lesz az olvasó), minek (miért) és milyen formában (üzenet, meghívó, üdvözlő, levél, vázlat, beszámoló...) ír a nagyothalló gyermek. Ezzel rendezi gondolatait, alkalmazkodik olvasója elvárásaihoz, és folyamatosan tudatában van az alkotás tartalmi és formai ismereteivel és azok alkalmazási módjaival.

Az ötletek listázásánál célszerű, ha külön listázza a nagyothalló gyermek az írásműhöz felhasznált ismereteit és külön az érzéseit. Tudnunk kell, hogy az írást megelőző tevékenységre az összes, rendelkezésre álló és felhasznált idő 84%-a, a fogalmazványírásra a 2%-a és az újraolvasásra 14%-a szükséges.

Az írás értékelésénél el kell különíteni azt a hibát, amelynek oka, hogy a gyerek valamit nem értett meg, tehát ismerethiánya van, amit segítenünk kell leküzdeni, valamint a fejlődéssel együtt járó tévedést, ami előreviszi a tanulást.

2.2.6 Várható eredmények a negyedik és a hatodik osztály végén

A negyedik osztály végén várható, hogy az integrált körülmények között nevelődő gyermek elvégzi a tananyag minimumát, és egyes területeken egyéni sajátosságai (kiemelkedő matematikai képesség, mozgásképesség, rajzkészség), figyelme, pontossága révén magasabb szintet is teljesít. A hallók beszédkörnyezetének hatására beszédbátorsága nő, ismereteinek köre, látóköre szélesedik, amelynek következtében életkori sajátosságainak megfelelő témák iránt érdeklődik, olvasóvá válik, és képes lesz az önálló ismeretszerzésre.

Fejlődésében eljut arra a fokra, hogy képes lesz az olvasott szöveg stílusát felismerni, ismereteit, tapasztalatait az új helyzetekre is alkalmazni, hasonló stílusban rövid szövegeket alkotni szóban és írásban.

Hangos olvasásánál a mondatvégi írásjeleket figyelembe tudja venni, írásban a mondatfajtákat szándéka szerint használja.

A begyakorolt szóképletben helyesen jelöli a magán- és mássalhangzók időtartamát, a tulajdonnevek kezdőbetűit, a j hangot. Hibátlanul választja el az egyszerű, ismert szavakat.

Az igeikötők helyesírásánál értelmezési hibák miatt vét.

Ha a negyedik osztály végén a képességek, készségek fejlettsége nincs olyan szinten, hogy a pedagógus, illetve a szülő megítélése szerint a továbbhaladás zökkenőmentes lesz, a szülő kérelme alapján a gyermek még egy évet tölthet ezen az osztályfokon. Ilyenkor a képességek és a fejlődés újbóli mérése után egyéni fejlesztési terv alapján kell a hiányosan kiépült kompetenciákat fejleszteni, ezzel a lemaradást pótolni.

A hatodik osztályt végzett integrált hallássérült tanuló képes a napszaknak és a köznapi protokollnak megfelelően kapcsolatokat kezdeményezni, és fenntartani beszélgetést. Gyakorlott a kérdésben és mások tájékoztatásában.

A műveltségi területek tárgyainak szóképletével rendelkezik, kérdések alapján képes tudásáról bizonyosságot tenni szóban és írásban.

Tanulási képességei oly mértékben fejlődtek, hogy az előzetesen tanult, begyakorlott sémák szerint képes elemezni az olvasott irodalmi, szak- és médiaszöveget.

Érdeklődési köre szerint képes a műveltségi területek egyes részterületeiből igen mély, pontos ismereteket gyűjteni, arról beszélni, írni, kisebb előadást tartani (drágakövek – folyók élővilága; csillagászat – űrkutatás, régészet, egy-egy történelmi kor, esemény stb.).

Mindezen eredményeket a hallássérült gyermek, szülei, fejlesztői segítségével igen kitartó, szisztematikus építőmunkát igénylő folyamatok során éri el. Ha az említett segítők közül akár egynek is megszűnik a támogatása (anya halála), a gyermek fejlődésében zökkenők következhetnek be.

2.3 A középfok szövegalkotásának, szövegértésének jellegzetességei

A beszéd és íráskultúra a másik ember megértését és az önkifejezést elősegítő kommunikáció, amelynek fontosságáról a nagyothalló gyermeket is meg kell győznünk. Tudatosítani kell azt is, hogy nyelvi megnyilvánulásoknak következményei vannak.

A hallássérült, nagyothalló gyermekeknél a halló (serdülő) szövegalkotási jellegzetességek nem érvényesülnek olyan mértékben. Nem használják olyan gyakran a töltelékszavakat, ezért beszédük ebben a korban, ha tartalmilag szegényebbnek is tűnik, de az a lényeges ismereteket jobban tükrözi. Azonban az olvasmányélmények pozitív hatásaként a középfokon tanuló gyermekeknél a szókincs és a kifejezőképességben megmutatkozó árnyalt, finom különbségtételek, a lelki tartalmak megfogalmazásai sokkal fejlettebb képességet tükröznek, mint amekkorát a hallássérült gyermek nyelvi fejlettsége elérhet. A befogadás (olvasmányélmények, médiaismeret, multimédiás kapcsolatok), a világra való nyitottság (búvárkodás, szakkönyvek olvasása) és a problémaérzékenység a szövegértési képességet is befolyásolja. Írásbeli munkájuk során (pl. napló, esszé jellegű fogalmazások) gondolataikat nagyon szabatosan, szépen tudják kifejezni. Ezek a jellegzetességek a hallássérült, nagyothalló gyermekeknél kevésbé érvényesülnek, mert a műveltségi anyag elsajátítása, az olvasott szöveg értelmezése, feldolgozása nagyon sok időt igényel.

3. Témakörök

3.1 Képességfejlesztés és nyelvi kompetenciák az 5. évfolyamon

Az ötödik évfolyamban tervezett témák alkalmasak a hallássérültek ismereteinek bővítésére is. A témák között érzékenységet sértő témák nincsenek, hiszen a sajátos nevelési igénnyel járó sajátosságok a tananyag feldolgozásán, az értelmező beszélgetéseken valósulnak meg, amely a befogadás előkészítésétől függően igen eredményes lehet.

3.1.1 Otthon

A szövegértéssel kapcsolatosan meg kell jegyezni, hogy az időben (korokban, naptári időszakokban) való tájékozódás a hallássérülteknél nem alakul ki megfelelően azért, mert az idői folyamatokra nem épül elég tevékenység, cselekvés, ismeret a kezdeti időkben. Ezért ajánlatos az osztályban időszakot alkalmazni, amelyen a történelem, a kultúrtörténet, a művészettörténet megismert eseményeit, tényeit képekkel és magyarázószövegekkel ábrázoljuk. A dramatikus játékok keretében eljátszott, esetleg kosztümös szereplések, méltatások megjelennek, amivel a halló gyermekekhez is közelebb lehet hozni a távoli korokat, a képi megerősítés pedig a hallássérültnek segítséget ad a tájékozódásban és az időfogalom kialakulásában.

A szövegalkotási fókusz családtörténeti szakaszának beszélgetés, csevegés formában való feldolgozása a nagyothalló gyermek számára kevésbé alkalmazható, mert ismerethiánya van a rokonok, a rokonsági fokok értelmezésénél a tájanként, nyelvenként eltérő megnevezésekben és a rokon, vörkon, barát fogalmak helyes értelmezésében (nagynéni, tanti, néne...néni). A családi beszélgetéseket, a rokonokkal történt eseményeket nem hallja, nem érti, a szülők az idő rövidege miatt nem magyarázzák, ezért sérül az identitástudat és a családhoz való tartozás büszkeségének érzése. Ezen nehézségek miatt a transzformációs játékos családfeépítések is sok gyakorlást, képi, ismeretszerzési megerősítés után lehetnek eredményesek.

A modulban ajánlott tevékenységek jól szolgálják a nagyothalló gyermek ismereteinek rögzítését, rendszerezését és bővítését, valamint a nyelvi kompetenciák fejlesztését is. A nyelvtani tények, ismeret

reték tapasztalati úton való bővítése a nagyothalló gyermeknél több tudatosítással járó megerősítést kívánnak.

A részegységek tartalmainak kibontásánál a beszélgetést kívánó nyelvi helyzetek rajzos (buborék, benne a szereplő mondanivalója), képes, dramatikus játékba foglalt megjelenítései segítik a gyermeket a helyzetek pontos értelmezésében.

Az irodalmi művekben megjelenő nyelvi humor a hallássérült gyermek számára nehezen értelmezhető, főleg, ha a családi kör nem alkalmazza ezek eszköztárát. A gyermek nincs hozzászokva, hogy a pontos jelentés mögé nézzen, az új összefüggés az eredetileg biztosnak vélt értelmezését megingatja, ezzel elbizonytalanítja őt. A jó légkörű osztályközösség a nyelvi humor eszközeivel gyakran él, a hallássérült gyermek hozzászokik ahhoz, hogy a nyelvet ne kezelje merev egy szó – egy értelem kapcsolataként, így személyisége is gazdagodik, ismeretei adaptívvá lesznek.

A családok bemutatását szolgáló film, videoműsorok bejátszása a nagyothalló gyermekeknek nehezen érthető, mert a szereplők gyorsan beszélnek, gyorsan reagálnak, egyes bábos animációknál a beszélő szája nem is mozog, tehát nem tudja azonosítani azt, hogy mikor melyik szereplő mond valamit. Ezek felhasználásánál a hallássérült gyermeknek meg kell kapnia a forgatókönyvet, azt előzetesen tanulmányoznia kell, vagy többször meg kell néznie a filmet, hogy a bemutatás célja szerint az fejleszteni tudja képességeit.

3.1.2 Állatkerti séták

A téma a hallássérült gyermekhez is közel áll, hiszen első könyvélményei is az állatokkal kapcsolatosak voltak. Sok ismerettel, verssel, mesével találkozott, amelyek szereplői állatok, ismeri egyes jellemző tulajdonságaikat, tehát elemi általánosításokat le tud vonni.

Azonban a poétikai fókuszban megjelenő állatmesék a mese átvitt értelmű tanulságai miatt nehezen érthetők számára, és több magyarázatot igényelnek ahhoz, hogy később a hasonló műveket élvezni tudja. A szépirodalmi és ismeretterjesztő szövegek olvasásánál az áttekintés, kérdések feltevése, elolvasás, tanulás stratégiáinak elsajátítása a későbbi műélvezetben és műelemzésben segítséget fog adni. Ezen megállapításokat érdemes a gyermeknek írásba foglalni, mert ezek a rövid, emlékeztető jellegű feljegyzések lehetőséget adnak a szerzett ismeretek újbóli átgondolására, a felidézésre és az elképzelések tapasztalatok utáni korrigálására is.

Az állatok birtoklására irányuló kérések meggyőzési technikái alkalmasak arra, hogy a gyermek megtanulja, hogy hogyan érvényesítse kéréssel akaratát, hogyan juttassa környezetére tudomására azt, hogy mit miért szeretne. Ennek a társak által alkalmazott megfogalmazásai segítik a hallássérültet nyelvi eszköztárának bővítésében.

Ha egy gyermek vagy egy osztály olyan helyzetben van, hogy egy állat életét közelebbről megfigyelheti, tapasztalatairól naplót, munkanaplót készíthet. Így megtanulja a pontos, kitartó munkát, a munka menetét és személyes élményeit, érzéseit is írásba foglalni.

3.1.3 Kapcsolatok

A téma közel áll a gyermek gondolatvilágához, hiszen olyan problémákat feszeget, amelyek átfogó ismerete, gondolati körüljárása igen fontos ebben a korban. A befogadott nagyothalló gyermek egyéni sajátosságaihoz képest jól beilleszkedhet, de a barátok, a barátság élménye hiányzik neki. Nehezebben dolgozza fel a gyerekek között természetes barátváltást és az előforduló indiszkrét viselkedést, mivel nincsenek viselkedésmintái a helyzet kezeléséhez. Nehezen igazodik el saját és társai érzésvilágában is, így nagyon hasznos számára, ha őt érdeklő kérdések mások (irodalmi alakok) életében is megjelennek. Ajánlatos lenne, ha olyan műnek az elemzésében is részt vehetne, amelyben a másság, esetleg a hallássérülés megjelenik egyik-másik leginkább pozitív szereplő adottságai között.

A poétikus fókusz regényterét, az abban főszerepet játszó gyermeket lehetne hallássérültként ábrázolni. Ez a regényter meg is valósulhatna, hiszen az irodalom nem bővelkedik hasonlóakban.

A szövegalkotási fókuszban a névszói szerkezetek használatának eseti elemzésével a szövegértelmezés, szövegalkotási kompetenciák jól fejlődnek.

A tevékenységek közül egyedül az idegen nyelvben található jelenségek összevetésével lehetnek nehézségek, mivel a hallássérült gyermek az idegen nyelv tanulását később kezdi, és lassúbb ütemben tanulja, ezért ekkor még ismeretei nem jutottak el a kívánt szintre.

A tananyagtartalomban megjelenő svéd gyermekversek olvasása, élvezete csak magyarázószöveg segítségével értelmezhető a nagyothalló számára, a benne levő logikai ugrások, gondolatrohamok miatt.

A modulban szerepeltetett Molnár Ferenc: Pál utcai fiúk elemzését megelőzhetné a grund felépítési tervének kidolgozása, felépítése maketten és a történesnek megfelelő bábukkal való eljátszása. A fiúk életpályájának, nevelődési történetének ismerete segíti a nagyothalló gyermeket az érzések zűrzavarában való tájékozódásban.

3.1.4 A mese

A meseirodalom előzetes ismereteinek köszönhetően a valóság és fantasztikum értelmezésével már nincsenek problémák, de az ismeretek megfogalmazásánál a nagyothalló gyermek főleg a különőségekre helyezi a hangsúlyt. A mesehősök mesés gonoszságának, jóságának és belső tulajdonságai szóbeli ábrázolásának nehézségét a hasonlításokkal és más hősök viselkedésének összehasonlításával lehet megoldani. Szemléletes a nagyothalló gyermek számára, ha oszlopba rendezve jelennek meg az összehasonlítások. A komikus hatású szövegek értelmezésénél főleg a helyzetkomikumból adódó helyzeteket érti igazán, és a tragikomikum megértése áll tőle a legtávolabb.

3.1.5 Varázsbírodalmak I. II.

A János vitéz feldolgozása és képességfejlesztési fókuszai alkalmasak a nagyothalló gyermek szövegértési, szövegalkotási kompetenciáinak fejlesztéséhez. Azonban a belehelyezkedéses érvelés a gyermek saját személyétől, érzéseitől való elszakadás nehézségei miatt nem lesz mindig eredményes. Helyes, ha próbálkozásai előtt társaitól sok pozitív példát hall, olvas azért, hogy tárháza gazdagodjék.

A lényegkiemelő felolvasásba úgy tud bekapcsolódni a nagyothalló gyermek, ha előzetesen ismeri a szöveget, esetleg több szempontú vázlatot is készített hozzá. A lényegkiemelés fokozatai közül a szabályokhoz való alkalmazkodás pontos tudása és sokoldalú alkalmazása segíti a gyermeket abban, hogy később ettől kissé elrugaszkodva észrevegye a lényeges, a történet szempontjából előrevivő momentumokat.

Korunk varázslatos történetei fókuszában megjelenő szatirikus vagy parodisztikus szöveg alkotásánál a nagyothalló gyermeket olvasmányi tapasztalatai nem segítik. Lehet, hogy ilyen jellegű történettel ezen művek elemzésénél találkozik először, ezért olvasónapló szerkesztésével, társai példáinak megismertetésével tud annyi nyelvi tapasztalatot szerezni, amennyinek alkalmazásával megoldja a feladatot. A társaknak ilyenkor a „Saját gondolatomat ne másolja le senki!” attitűdtől el kell rugaszkodniuk, és segíteni hallássérült társukat.

A fantasztikus történetek, képzeletbeli utazások megmozgatják a nagyothalló gyermek fantáziáját is, és nagyon érdekes, újszerű látásmódot tükröző megoldásokat tud kitalálni, amelyeket a leírtak illusztrálásával érdemes írott formában is megjelentetni.

A felhasználható eszközök közül a nagyothalló és siket iskolákban alkalmazott saját fejlesztésű könyvek történetei, témái nagyothalló gyermekek élethelyzeteivel, napi életének eseményeiből merítenek, ezért a sorozat köteteit a befogadó osztály osztálykönyvtárában elérhetővé kellene tenni.

3.2 A képességfejlesztés részterületei a középfokon (7–12. évfolyamon), elvárható és nem elvárható teljesítmények

A hetedik osztály moduljai, szerepeltetett tartalmai, a témák feldolgozása a hallássérült gyermeket nem sértik, azonban az egyéni sajátosságokat (ismerni kell a gyermeket) figyelembe kell venni a témák feldolgozásánál.

3.2.1 Kisfiúk és nagyfiúk

Az első modul tematikus fókuszában szerepeltetett kompetencia kialakulása – amely a csoportnormához való alkalmazkodást tartalmazza – a nagyothalló gyermeknél nehezített. Ennek az az oka, hogy a nagyothalló gyermek a nem látható, a hallgatólagos megegyezéseken alapuló normákat nem érzékeli, ezért nem mindig tud alkalmazkodni azokhoz. A normakövetés hiánya miatt baráti és társas kapcsolatai sérülést szenvednek. Úgy segíthetünk a gyermekben, hogy lehetőséget adunk az egyéni beszélgetésekre, ahol elmondhatja, hogy mi bántja, milyen „méltánytalanságok” érték, és akkor megmagyarázhatjuk az okokat és a hasonló esetek elkerülésének lehetőségeit.

A szövegalkotás fókuszában megjelenő érvelési feladatok megoldása is nehéz a nagyothalló gyermeknek, mert érveik gyakorlati példákkal való alátámasztására kevés tapasztalatuk van. Ha a szereplők külső és belső tulajdonságait listázzuk, azokról beszélgetünk, akkor a gyermek jobban megérti a szereplők indítékait, átlátja cselekedeteik következményeit is. Mindezekkel segítjük a hallássérült gyermeket abban, hogy megfelelő kifejezésekkel fogalmazza meg mondanivalóját, amelynek következtében érvelése hitelesebb lesz.

Az ajánlott tevékenységek alkalmasak és megvalósíthatók a nagyothalló gyermek számára, az át-képzési tevékenységeket kívánó feladatok kivételével. A konkrétumokhoz való ragaszkodás, a gondolkodás rigiditása miatt sok hasonló megoldást kell hallania a jó megszületéséig a nagyothalló gyermeknek.

A bulvárlapok olvasása, azokból valódi ismeretmorzsák kiszűrése nagy gyakorlatot igényel még a jól halló emberek számára is. Azonban a nagyothalló gyermek a leírt szó igazságához van szokva, és nehezen dolgozza fel a szenzáció és az igazság bulvárlapokban „tálalt” ellentmondásait.

Az olvasott művek filozófiai (válaszok az erőszakra) beszélgetései hasznosak és élvezetesek a nagyothalló gyermek számára is. A kifejleti jóslatok megfogalmazásai segítik tapasztalataik általánosításainak megfogalmazását. Nagyon sokat jelenthet a halló gyerekek társasága, példája mind a szóbeli, mind az írásbeli megfogalmazások terén.

3.2.2 Nevető irodalom

A tematikus fókuszban megjelenő tartalmak alkalmasak a nagyothalló kamasz gyermek számára önmaga és mások gyarlóságainak elfogadására. Érzékenységét csak annyiban sérti, amennyiben senki sem szívesen hall arról, hogy hibáit mások is észreveszik. Azonban a hibákról való beszélgetés és a hibák kezelésének attitűdjei mintául szolgálhatnak viselkedésének szabályozására.

A nyelvben megnyilvánuló és kifejezésre jutó komikumforrás felismerésére, főleg élvezésére igen kicsiny az esélye a nagyothalló gyermeknek, akinek esetlegesen megjelenő nyelvi tréfái nem elég finomak, jobban sértik a halló gyermek érzékenységét, mint ő azt gondolná. Ezen alkalmak és helyzetek megbeszélésére főleg a felnőtt segítők képesek és eredményesek.

A tevékenységek sorában megjelenő viccmesélés feladatait nem tudja a nagyothalló gyermek megoldani olyan szinten, mint azt szeretné. Ez azért fordulhat elő, mert a vicc mesélése, a hangsúlyok, a megfelelő időben alkalmazott hatásszünetek nem jelennek meg, ezért elmarad a csattanó katarzisa, a nevetés. A hallássérült úgy érzi, hogy hiába mondta el a viccet, és félő, hogy máskor nem próbálkozik. Azt a viccet, amelyet a gyermek el akar mondani, be kell vele gyakoroltatni, mintegy előadásként meg kell tanulnia. A gyakorlatok hatására, a nagyothalló kifejező gesztusainak bátor alkalmazásával jó viccmesélővé nevelődik a nagyothalló gyermek is.

A groteszk felfedezésének és élvezetének előgyakorlatai lehetnek a szülő, felnőtt rokon felolvasásai, rövid tájékoztató információi az olvasottakkal kapcsolatosan. Akkor, amikor először látunk egy nagyothalló gyermeket olvasmányélményén nevetni, elmondhatjuk, hogy integrációs nevelésünk jól sikerült.

3.2.3 Pletyka és tömegkommunikáció

A modul szövegértési fókuszában megjelenő élőbeszédszerűség megértése a hallássérült gyermek esetében akadályozott, mert a stílus csapongó, gondolattársításokat, logikai ugrásokat alkalmazó elemeit nem tudja követni, ezzel elvesz a mű lényege. Ebből adódik, hogy az értelmet, a cselekmény menetét keresve az olvasottakat leegyszerűsíti, a művet leszűkíti. Az élőbeszédben, a beszélő jelleméből, élethelyzetéből és szociokulturális miliójából adódó szlengeket, káromkodásokat, tölteléksszavakat meglepve olvassa, hiszen eddig főleg irodalmi szövegekkel találkozott. Tapasztalnia kell, hogy ha ezeket beépíti aktív szókincsébe, az újfajta nyelvhasználatért nem kap dicséretet. Az elemző beszélgetéseken meg kell tanulnia, hogy ami az egymás közötti stílusgyakorlatok során elfogadott, azt a mindennapi élet szituációiban nem alkalmazhatja.

A nagyothalló számára nehézséget okoz az anekdotamesélés is, mert az események sorát lassan gördítő módja szókincsének szegénysége miatt számára nem alkalmazható.

3.2.4 Poétaiskola

A költészet, a nyelvi zene élvezete és felfedezése a hallássérült gyermek fejlesztésénél alkalmazott versek, mondókák, höcögtető, a ritmus felfedezését segítő mozgások hatására hamar kifejlődik. Még a súlyos fokban nagyothalló gyermek is viszonylag hamar képes rímes, ritmikus, ütemes versikéket fabrikálni. Belsővé vált ritmusérzékének köszönhetően a szövegértési fókuszban megjelenő domináns elemek felismerését célzó feladatok sem állnak távol tőle. Ennek az a jelentősége, hogy előfordulhat, hogy halló társait megelőzve képes ilyen nyelvi játékok aktív részesévé válni, aminek folytán tapasztalhatják, hogy a köznapi életben nehezen beszélő társuknak milyen képességei vannak.

Az ajánlott tananyagtartalmak bármelyike alkalmas arra, hogy a nagyothalló gyermek olvasmányává váljon. A művek feldolgozása, esetleges esszé jellegű elemzése azonban nehézséget okoz számára, az írásbeli kifejezőképességet is befolyásoló szókincs szűk volta miatt. Ha időt engedünk az írásbeli próbálkozásokra, azokat a gyermekkel együtt megbeszélve javítjuk, a kijavított munkát újból leírjuk, lefűzzük, akkor diákunk írásbeli munkái egyre jobbak, értékelhetőbbek lesznek.

3.2.5 Harry Potter és a titkok kamrája

A regény alkalmas arra, hogy a tematikus fókuszban megjelenő népszerűség és népszerűtlenség kérdéséről gondolatokat ébresszen. A nagyothalló gyermeknek ez régi problémája, hiszen ki nem szeretne népszerű lenni társai között! A tettek alapján kivívható népszerűség ebben a korban megelőzi a külsőségek (divat követése, drága holmik) alapján kivívott helyezéseket a virtuális listán. Mivel a népszerűségre tudatosan lehet törekedni, az olvasmányélmények ilyen szempontú megközelítése segítséget nyújthat a nagyothalló gyermek önkontrolljában, magatartásmódjai megváltoztatásában.

A népszerűtlenség fogalma bonyolultabb, hiszen olykor a helyesnek ítélt tettek is népszerűtlenséget eredményezhetnek. A nagyothalló gyermek óvakodik attól, hogy ilyen szerepet felvállaljon, mert érzi, hogy nem segíti közösségi beilleszkedését.

Mivel a regény krimi jellegű epizódjai izgalmasak, iskolaregényszerű történetiszövege a nagyothalló gyermekhez is közel álló, az ábrázolt alakok (tanárok) összehasonlítási alapot képezhetnek. Vicces és érdekes, nagyon valószínű, hogy a nagyothalló gyermeknek első végigolvasott regényformátumú olvasmánya lesz. Az elmélyült olvasás során alkotó fantáziája, fogalomkincse, szóbeli kifejeztára bővülni fog. Ezen hatások a szóbeli és az írásbeli kommunikáció fejlődésében is meg fognak mutatkozni. A tanár és a társak, valamint a szülő biztató, segítő (valamit nem ért) magatartása következtében elérhetjük, hogy elindul a nagyothalló gyermek a szövegértelmezés, szövegértés útján. Ha az olvasottakból való ismeretszerzése tanulási formává válik, a későbbiekben eljuthat a záróvizsga sikeres letételéhez is.

A tevékenységek körében megjelenő retorikai elemek eszközszerű használata hosszas gyakorlás, kis egységenként való feldolgozás, majd annak prezentálása után sikerülhet. A multimédiás lehetőségek (Power Point) segítségével mondanivalójához illusztrált, vázlatos szöveges segítséget készíthet, amelynek következtében előadása jobban érthető, érdekes és szemléletes lesz.

A nyelvi játékokban megjelenő és a régi szövegek olvasásakor használatos régies nyelv a nagyothallónak érdekes, értelmezésében nincs több nehézsége, mint halló társainak.

A részegységekben felsorolt modulok egyes elemeinek feldolgozása, másokból való (érdeklődési körnek megfelelő) válogatása jól szolgálja a műveltségi alapok további építését.

3.2.6 Más lettem

A modulban a szövegalkotási fókuszban megjelenő monologikus és dialogikus szövegek kiegészítése nehézségbe ütközik, mert a nagyothalló gyermek az olvasott szöveg azonnali befejezésére ad csak változatot. Azonban ha társai ötleteinek hallatán és a gyakorlatok során azt tapasztalja, hogy akkor ügyes, ha új motívumokat, érdekes eseményeket szövegkiegészítéseibe, akkor fokozatosan egyre bonyolultabb meseszövegre lesz képes.

Gondot okozhat az eltérő tónusú levelek és beszámolók stilisztikai összevetése, mert a nagyothalló gyermek nem érzékeli a számára kis különbségekben megjelenő változásokat. A beszámolók, levelek felolvasásánál más, a külsőségekben megnyilvánuló segítséget kell adnunk, így könnyebben azonosíthatja a stílust és a tónust is.

3.3 Képességfejlesztés és nyelvi kompetenciák a 9. évfolyamon

A kilencedik évfolyamon az osztályközösségbe bekerülő gyerekek esetleg más iskolából jöttek, vagy az azonos intézmény évfolyamán tanuló több osztály közösségéből válogatódtak ki. A nagyothalló gyermek is büszke arra, hogy helyet kapott közöttük. Az új célok, feladatok várakozással töltik el, készen áll lelkiileg arra, hogy az eddiginél is komolyabb munkában bizonyítsa alkalmasságát. Ennek pozitív hatásai a tudatos ismeretszerzésben és így a tanulási képességek, kompetenciáinak fejlődésében is megmutatkoznak. A gyermek számára már az életpályák lehetőségei is felvetődnek, ezért gyakran érdeklődési körének megfelelő ismeretek gyűjtésébe, a szakanyagban való bűvárkodásba kezd. A nagyothalló gyermek számára világossá válik, hogy elemi érdeke szóbeli és írásbeli kifejezőképességét fejleszteni, megérteni és feldolgozni az elolvasott szöveget. Ez az új motiváló erő segíti a nehézségek leküzdésében, és új erőfeszítésekre sarkallja őt.

A modulok témái alkalmasak a nagyothalló gyermek képességeinek fejlesztésére is. A pedagógusnak azonban tudnia kell, hogy az olvasmányélmények feldolgozásában nagyobb és más segítséget kell adnia a nagyothalló gyermeknek, mint más SNI-tanulónak. Mivel a hallássérült gyermek fogyatékos-

sága a nyelvi kifejezőeszközök területén a legpregnansabb, természetes, hogy a segítség eszköze nem tárgyi, hanem a tanár beszéde (magyarázat, szóbeli segítség, tájékoztatás), írása (összefoglaló elemzés, vázlat, grafikon, gondolatvázlat) lehet.

3.3.1 Beavatás

A modul fő témái a gyermek gondolatvilágához, problémáihoz, a felnőtté válás szocializációt kívánó helyzeteihez nagymértékben igazodnak. Az anyagfeldolgozás során a pedagógus és az osztályközösség hozzáállásán múlik az, hogy melyik téma érinti kellemetlenül a hallássérült fiataalt.

A feldolgozott történetek más szemszögből való elmondása a nagyothallónak nehéz, mert nehezen tud saját érzéseitől, empátiás képességeitől elvonatkoztatni. Azonban, ha az évek során gyakran találkozott hasonló feladatokkal, megbirkózik ezzel is. Ellenkező esetben meg kell mutatnunk a feladat megoldási módjait, és alkalmat kell adnunk ahhoz, hogy a hallássérült fiatal megmutathassa képességeit.

3.3.2 Eposz, komikus eposz

Az ismeretek tananyagtartalmainak feldolgozása a nagyothalló gyermektől igen nagy erőfeszítést kívánnak. Folyamatosan együtt kell haladnia a tanár és az osztály tevékenységeivel, mert egy kis kikapcsolás is azt eredményezheti, hogy nem tud a következő tevékenységbe bekapcsolódni. Nem létezik számára a „fél füllel hallom, majd odafigyelek, ha kell” attitűd, mert ezekben az esetekben nem tud még az információ hiányára sem rákérdezni.

A modulok részegységeinek feldolgozásában az eposzindítások, kapcsolódások témát nehezen dolgozza fel, mert abban az időben, amikor ezen ismeretek háttérismereteit össze kellett volna gyűjteni, ő még a beszédfejlődés kezdeti szakaszainak építésén dolgozott. Ezért a társaknak és a befogadó intézmény tanárainak most kell ellátniuk olyan információkkal, amelyeknek segítségével ismereteit össze tudja vetni, és képes lesz az analízis, a szintézis segítségével elemezni az olvasottakat.

3.3.3 A Biblia és az irodalom – A nyelvi tevékenység mint világalakítás és mint kapcsolattartás

A Biblia ismeretét, az abban való bűvárkodást, a bonyolult történeti, vallástörténeti ismeretek értelmét első olvasásra a halló gyermek sem tudja feldolgozni. Támaszkodni kell az előző ismeretekre, amelyeket olvasmányjaiból, élethelyzetéből adódóan megszerzett. A hallássérült gyermek viszonylag későn kezd érdeklődni a hitéleti kérdések iránt, ezért nincsenek birtokában előzetes ismeretek.

A feladatok megértéséhez, elvégzéséhez a fiatal kezébe kell adni a kisgyermekes képes bibliájától kezdve minden, a szállóigékhez és a történetekhez kapcsolódó illusztrációkat bőven tartalmazó könyvet. Az előzetesen megismert irodalmi alkotásokban a bibliai elemek felismerése még nehezebb. Ezekben az esetekben mindig meg kell mondani, hogy mire gondolunk és azt is, hogy hogyan kapcsolódik a két esemény.

3.3.4 Konfliktusos drámák

A téma feldolgozásánál alkalmazott tevékenységek sorában a szónoki beszéd kiötlése, formába öntése és előadása igen nehéz feladat elé állítja a nagyothalló fiataalt. Ezen feladatok megoldásához csak a kooperatív tanulási módokban tud hozzájárulni. Mégis nagyon tanulságos ezeket a műveket olvasni, elemezni a nagyothalló gyermeknek, mert saját konfliktusai megoldásához mintákat és ellenmintákat tud gyűjteni, és azokat alkalmazhatja megoldási kísérleteiben.

A védő és vádbeszédek megalkotásában, előadásában is nehézségekkel kell számolnia a nagyothalló gyermeknek, mert a védelem és a vád érveléseinek a tudott dolgok felsorakoztatásánál több

intuíciót is kell tartalmaznia. Sok segítséget nyújt azoknak a filmeknek, sorozatoknak az ismerete, amelyekben a tárgyalások, az élethelyezetek konfliktusai megjelennek, megoldásukra jó és hibás variációk születnek.

3.3.5 Ars poeticák

A költői, irodalmi művekben megvallott nézetek, az élethivatások vállalása közel áll a fiatalok gondolkodásához, akik ebben a korban már keresik életük értelmét, kutatják cselekedeteik hatásait, jót és jól akarnak tenni mindent. A szövegértési fókuszban megjelenő érvelő szerkezet vizsgálata és alkalmazása segíti a hallássérült fiatalot is abban, hogy álláspontját meg tudja védeni, esetleg támogatókat is szerezzen maga mellé.

3.3.6 Anekdotikus epikai hagyományunk

Az anekdota és a történet átalakítására vonatkozó feladat megoldása a hallássérült gyermeknek nem sikerül, mert a stílusok közötti biztonságos mozgáshoz még nincs elegendő nyelvi tapasztalata. Dacára annak, hogy kívánatos lenne számára az egyre jobb és tartalmasabb írásmű alkotása, a sok gyakorlás hatására sem tud ez a képessége úgy fejlődni, hogy kiváltsa a szóbeli kommunikációt. A jól szerkesztett, fogalmazott írásmunka ugyanis teljesen érthető formában (kiejtés, szerkezet) tudná a nagyothalló gondolatait tükrözni. Azonban ehhez sok írásmunkát kellene végezni. A számítógépes szövegszerkesztés bizonyos mértékben segít a fogalmazási hibák korigálásában. Mivel a gép elfogadja az amúgy értelmesnek tartott szavakat, mégsem lehet rá támaszkodni a fogalmazás során. Ehhez sokkal többet tudó, bonyolultabb programokra lenne szükség.

A tevékenységek közül nehézségbe ütközik a közvetett tér- és időmegjelölések azonosítása, mert a nagyothalló gyermeknek a szöveg ilyen mélységű elemzése nyelvi (mentális szókinccs) kifejezőképességének korlátai miatt nem lehetségesek.

Az ismeretek tananyagtartalmi alkalmasak a képességek fejlesztésére, mert tartalmazzák a klaszikus és a modern anekdotakincs fontos műveit. Az anekdotákat a hallássérült tanulóval meg kell beszélni, a műveket együtt kell elemezni, mert a parttalan fecsegés nem anekdota.

3.3.7 A nyelvtan alapfogalmai – a szerkezeti elemzés módszerei

Az irodalmi alkotásokkal való műveletek közben a nyelvtani fogalmak, a szerkezet gyakran válnak alanyaivá az elemzésnek. Így élőbeszédből és a tapasztalati nyelvből álló példák segítik a nyelvtani alapfogalmak megértését. A nagyothalló gyermeknek a nyelvtani alapfogalmak illusztrálásaként a tárgyalat jellemző részleteket le kell írni az átolvasás, az ismétlés és a bevésés megsegítésére.

Nagyon fontos, hogy a nagyothalló gyermeknél a szilárd grammatikai, szövegtani és stilisztikai ismeretek alapján kritikus nyelvszemlélet alakuljon ki. Ennek eszközei lehetnek az elemző beszélgetések és az ismeretek folyamatos alkalmazása, hogy a nyelvi tapasztalatok jobban rögzüljenek.

3.3.8 A csavargó alakja a művészetben

A tematikus fókuszban megjelenő probléma elemzése segít a nagyothalló gyermeknek abban, hogy élethelyzetek megismerésével elfogadja, esetleg segítse a külsőségek miatt számára nem vonzó embertársait is.

A két szempont figyelembevételével történő szövegátalakítási feladatot a nagyothalló gyermek nem tudja megoldani. Esetében az egyszempontú szövegátalakítás is igen nehéz, mert folyamatosan ki kell lépnie az olvasott szöveg beszédhelyzetéből vagy pozíciójából.

Az olvasottakhoz való illusztrációkészítés feladatait jobban meg tudja oldani, mert a hallássérült gyermek a részleteket jobban megfigyelve tud ábrázolni még belső tulajdonságokat is. Társai számára is érdekes lehet meglátni, hogy gondolkodása, világlátása hogyan érvényesül rajzos munkáiban.

A tananyagtartalmak alkalmasak a nagyothalló gyermek ismereteinek bővítésére és esztétikai élvezetek szerzésére is. Nézetem szerint Jack London: Országúton c. kötete hasznos és olvasmányos példáját adja az olyan csavargó életének, akinél életformává vált a változás, az új utak keresése.

3.4 A képességfejlesztés kimeneti elvárásai középfokon, a 12. évfolyam végén

A nagyothalló gyermek a ciklus végén reményeink szerint érettségi vizsgát tehet alapfokon a kötelező tárgyakból. Elképzelhető, hogy a „reál” tárgyak valamelyikéből az emelt szintet meg tudja oldani (matematika, fizika, kémia, biológia), de ahol a feladatok megfogalmazásában számára eddig nem ismert fordulatok vannak, a problémát nem tudja a szövegértelmezés nehézsége miatt megoldani.

3.5 A Fügöny mögött varázsláda programterv képességfejlesztési lehetőségei az 1–6. évfolyam tanórán kívüli tevékenységeiben

A tanórán kívüli programcsomag céljai, feladatai segítik a nagyothalló gyermeket abban, hogy a megismert, hallott, olvasott szöveget dramatikus játékaiban értelmezze, ismereteit megjelenítse testbeszédével, mimikájával, viselkedésével.

Bábozás

A bábjáték eszközrendszere nem segíti a nagyothalló gyermeket, mert a báb (főleg paraván mögött) nem teszi lehetővé, hogy a játékot nézőként figyelő hallássérült meg tudja állapítani azt, hogy mikor ki beszél, és így nem képes arra, hogy az alak megismert jellegzetességeit egybevetve mondanivalójával megértse az elhangzottakat. Abban az esetben, ha nagyothalló gyermek bábozna, nézőközönsége a produkciónak vagy a mozgásos vagy a szöveges részét tudná csak élvezni, mert a beszéd (*érthetően beszéljek*) és a mondanivaló (*mit mondjak* – emlékezés, beszédfordulatok használata, alkalmazkodás a cselekményhez) olyan nagy figyelmet igényel, hogy közben a báb mozgatására már nem jut elég figyelem.

Mégis, ha részt vesz a projekt kidolgozásában (ismeretek feldolgozása, forgatókönyv-készítés, báb-készítés, jelmeztervek és kivitelezés, színpadképtervezés és -kivitelezés, előadás szervezése, plakátok és meghívók szerkesztése, terjesztése, nézők kísérése), sok ismeretet szerez, jobban megérti a feldolgozott alkotás mondanivalóját. A projektben való részvétel folyamán társai, tanárai újból tapasztalhatják kreativitását, segítőkészségét, ügyességét.

A bábokkal való tevékenységtől elvonatkoztatva, a bábokat jelzés értékű díszletként használva, esetleg síkbábok asztali szituációban való mozgatásával, legfeljebb ujjbábok használatával a projekt céljai, feladatai megvalósíthatók, és a nagyothalló gyermek szövegértési, szövegalkotási kompetenciájának fejlesztésére alkalmasak.

Drámajáték

A drámajáték alkalmas a nagyothalló gyermek szövegértés, értelmezési, szövegalkotási tevékenységének fejlesztésére. A közösségben végzett alkotómunka (előkészületek, játék) hatásai motivációs bázisként hatnak, aminek következtében a nagyothalló gyermek mozgósítja képességeit, és örömmel részt vesz a közös munkában.

3.5.1 Első évfolyam

Az első évfolyam feladatai kivétel nélkül szükségesek a hallássérült gyermek szövegértési kompetenciáinak fejlesztéséhez, képességei alapozására és a gyakorlati tevékenység során való felhasználásukra.

A modulok a gyermekhez közelálló témákat dolgoznak fel, a mesés, játékos környezet alkalmazkodik az életkori sajátosságokhoz. A hallássérült gyermek a környezetét, a környezetében történő cselekvések, jelenségek testtel, mimikával, gesztusokkal és szóval való megjelenítései jól szolgálják ismereteinek bővítését, a tapasztalatok megszerzését és tudatosítását is. Mindezek közben tanulási képességei (mozgásemlékezete, vizuális emlékezete, verbális emlékezete (a mechanikus is és a logikus is) jól fejlődik.

A játék során megjelenített érzelmek, érzések, hangulatok, a gondolati és a cselekvéses megfogalmazások bővítik szókincsét. A valósággá vált, megjelenített elvont fogalmak rendszerének ismeretével az olvasás során alkalmazott szövegértési képességei is fejlődnek.

3.5.2 Második évfolyam

A fejlesztési feladatok alkalmasak a nagyothalló gyermek fejlesztéséhez, azonban a követelmények rendszerében lévő, a kifejező beszéd és a helyes hangképzéssel való megnyilvánulások nehézséget okoznak neki. A munkába való bekapcsolódás és a mind gyakoribb önálló megnyilvánulások hatására azonban, ha nem is társaihoz hasonlóan, de élvezetesen és örömszerzően részt tud venni a tárgyakkal folytatott játékban.

A gyermek önálló szövegalkotása ebben a korban és fejlettségi szinten nem valószínű, hogy használható produktumot hoz létre, de a projekt kisebb elemeinek feldolgozása (egy kis jelenet), annak megtervezése és kivitelezése már megoldható nála is.

3.5.3 Harmadik évfolyam

A beszédprodukciónál magasabb követelményének megfelelő képességek meglétét feltételező fejlesztési feladatok a nagyothalló gyermek számára nem teljesíthetők. A harmadik osztályos gyermekek már bátran, bő szókinccsel beszélnek. A hallássérült gyermek ebben az időben beszédének megkésése és hallása miatt a fejlődés kezdetén áll, ami nem teszi lehetővé számára a beszédhelyzethez és a beszélőtársakhoz való alkalmazkodást. A csoportos vitákban való részvétel is akadályozott, mert nem tudja követni a vita menetét, az érvek, ellenérvek sodró lendületű beszédhelyzeteit, ezért nem tud érdemben hozzászólni. Társai ezt ritkán veszik észre, nyugodtságnak, higgadságnak értékelik, és ezáltal viselkedése mintául szolgálhat számukra. A nagyothalló gyermek fokozatosan, kitartó és szisztematikusan felépített ön- és segítő fejlesztések hatására tud úrrá lenni a nehézségeken. Sok alkalmat kell számára biztosítani a megnyilatkozásokra. Vigyázni kell arra, hogy a társak esetleges türelmetlensége ne látszódjék viselkedésükön, vagy ne dicsérjék a nagyothalló gyermeket a saját szintje alatt nyújtott teljesítménye láttán.

3.5.4. Negyedik évfolyam

A fejlesztési feladatok rendszerében az üzenet lényegének pontos, szabatos megfogalmazását nem kívánhatjuk meg a nagyothalló gyermektől. Ez abból adódik, hogy nem tudatosodik az üzenet érzelmi tartalma az eddig szerzett kevés tapasztalata miatt. A drámajátékok során megfigyelheti társai produkcióját, amelynek során élményeket gyűjt, és megjegyzi az üzenet, a hír hatásait az emberek életére, gondolkodására, viselkedésére. Ha ezeket az előzetes ismereteket felidézi, hasonló helyzetben a látottaknak, hallottaknak megfelelő reflexiókat át tud élni és el tud játszani.

Nehéz a hallássérült helyzete akkor is, amikor megosztott figyelemmel kell kísérenie a produkciót, miközben neki is szerepe szerint kell viselkednie, beszélnie. Hallókészüléke a távoli hangokat zajként értelmezi, emiatt a háttérben zajló eseményeket nem tudja figyelemmel kíséreni, és nem tud megfelelőképpen reagálni. Egy adott helyzetben az egész produkció bensőséges hangulata elvész számára egy rossz időben belépő mozdulat vagy mondat következtében. Ezért azokban a közösségekben, ahol hallássérült gyermek is szerepel, a próbák számát emelni kell, de ez nem válik kárára a halló társaknak sem.

A tananyagrendszer témái érdekesek, alkalmasak a nagyothalló gyermek képességeinek fejlesztéséhez, érzékenységét nem sértik.

3.5.5 Ötödik évfolyam

Az ötödik évfolyamban a gyerekek nyelvi kifejezőképessége olvasmányélményeik és érdeklődésük hatására sokat fejlődött. Gyakran a speciális intézményből ebben az időben kerül közösségükbe a hallássérült gyermek. Ennek az az oka, hogy fejlettsége, szóincse, tanulási képességei erre az életkorra jutottak olyan fejlettségre, hogy megkísérelheti a hallók közösségébe való beilleszkedést. Ha ilyen eset áll fenn, akkor fél év is eltelhet, amíg a hallássérült gyermek aktívabb tagja lesz a drámajátékban való szerepléseknek. Ezt az időt türelemmel, segítő (mintaadás, kisebb feladatokba való bevonás, érdeklődési körének való anyaggyűjtés) eljárásokkal tudja a közösség (diáktársak, tanárok) megkönnyíteni a hallássérült gyermeknek.

Azokban az esetekben, amikor már évek óta aktív tagja a közösségnek, a fejlesztési feladatok nagy részét el tudja végezni, ha nem is olyan magas nyelvi színvonalon, mint halló társai. Az együttes munka, a bizalom és a kitartás hatásaira egyre több, egyre jobb nyelvi produkcióra lesz képes a nagyothalló gyermek is.

A követelmények közül a nyelv tisztaságát, gazdagságát, hangsúly- és dallamvilágát, a nyelvvel való intonációs feladatokat a nagyothalló nem tudja megoldani, mert saját beszédének hibáit nem tudja megfelelően érzékelni.

3.5.6 Hatodik évfolyam

A fejlesztési feladatok és tevékenységek köréből a nagyothalló gyermeknek gondot fog okozni a csoportos improvizációs játékokban való részvétel. Ennek az az oka, hogy az improvizáció akkor élvezhető, ha a játékos felek maximálisan alkalmazkodnak a szituációhoz és az előttük szólóhoz. Ezért a hallássérültnek olyan szerepet kell kapnia, amelyben helyzeténél (helyénél) fogva jó láthatja, esetleg hallhatja társait. Így időben és jó produktummal tud hozzájárulni társai munkájához.

Nehezen tud olyan szöveget alkotni, amelyben a félreértés helyzetét, a humor vagy a szójáték hatásait megjeleníti. Ez csak abban az esetben lehetséges, ha otthoni vagy osztályközössége igen gyakran él ezekkel az eszközökkel. A nagyothalló gyermek humora kissé „fanyar”, de értő fülek (szülei, barátai, társai) számára nagyon élvezetes.

A tananyagrendszer érdekes, életkori sajátosságainak megfelelő, jól motiválja a nagyothalló gyermeket is.

A követelmények közül a rögtönzéses helyzeteket kívánó nyelvi megoldásokra nem képes, és különösen nem tud élni a stílus és a nyelvi humor eszközeivel. A hanghordozókból nem képes olyan szövegeket kiválasztani (rádióműsor), amelyeket később fel tudna használni, mert hallása nem olyan tökéletes (dacára hallókészüléke használatának), hogy a gyorsan pergő, esetleg rossz hangviszonyok között felvett hétköznapi beszéd információtartalmát céljainak megfelelően ki tudja választani. Számára a számítógépes (internet-) kapcsolat kezelhetőbb, mert ott van ideje a kiböngészett szöveg alapos megismerésére.

3.6 Képességfejlesztés és a nyelvi kompetenciák fejlesztési lehetőségei az Irodalmi önképző programtervében a 9–12. évfolyamon

Az irodalmi önképző mint tanórán kívüli tevékenység céljai között szerepelteti a felzárkóztató és a tehetséggondozó tevékenységet. Az anyagelrendezés és feldolgozás lehetőséget ad arra, hogy az érettségire felkészülő diák ismereteit felelevenítse, rendszerezze, alkalmazza más helyzetekben, más művekkel kapcsolatosan. Felveszi anyagai közé azokat az alpműveket is, amelyek értelmezése, gondolati tartalmaik megértése, a művész szándékainak elemzése fontos a felkészülés szempontjából. Az önképzőkör szabad, modulrendszerben megvalósuló anyagfeldolgozási módjai lehetőséget adnak a problémák alternatív megközelítéseire is.

3.6.1 A hallássérült gyermek szövegértési, szövegalkotási kompetenciáinak tanórán kívüli keretben történő fejlesztési lehetőségei

A hallássérült gyermekek esetében nagyrészt az önképzőkör egyéni terv szerinti felzárkóztató feladatai kerülnek előtérbe. Az alternatív megközelítési és feldolgozási módok segítségével az ismeretelsajátítás, az új ismeretek megszerzése, megtanulása, a tudásról való számadás munkája érdekessé válik. Ennek következtében a diák nagyobb kedvvel, több kitartással dolgozik.

A nagyothalló gyermek egyéni felzárkóztatásának megtervezését a gyermek adott képességeinek, tudásának, kompetenciáinak pontos felméréssel kell kezdeni. A fejlesztés célját és a munka menetét a gyermekkel közösen kell meghatározni.

A fejlesztés irányának az érettségi követelmények felé kell mutatniuk, amelyek elérése a modulokban feltüntetett művek megismerésével és feltáró elemzésével lehetséges. A csoportos munkában a hallássérült diák csak a beszélgetés és a disputa tanulásszervezési helyzeteiben és eljárásaiban vegyen részt, a fennmaradó időt önálló információgyűjtéssel, feladatmegoldással, és annak megbeszélését, javítását a fejlesztő tanárral töltsse. Így alkalma lesz a felkészítő tanárnak arra, hogy segítse, példákkal támogassa a gondolatok írásbeli megfogalmazását.

A felzárkóztató foglalkozásokon külön gondot kell fordítani az ismeretek szóbeli megfogalmazásainak szabatoságára, a vázlatkészítésre és a vázlat segítségével való beszámoló elmondására. Az előadói képességek fejlesztésével el tudjuk érni, hogy hallássérült gyermekünk a tudásáról érthetően, szabatosan és tetszetősen számot tudjon adni.

A felzárkóztató foglalkozások során nagyon eredményes a tanulópárban való tevékenykedés, amikor a párok egymást tanítják a tananyag azon részeinek elsajátítására, amelyet jobban tudnak. A nagyothalló gyermek párja lehetne olyan társa, akinek problémát okoz a szóbeli ismeretátadás beszéd-bátortalansága miatt. A feladat, hogy ismereteiről segítő szándékkal kell számot adnia, és olyan szinten kell magyarázni, hogy azt nagyothalló társa megértse, az gondolatainak összerendezését, pontos megfogalmazását és annak eredményes átadását eredményezi.

3.6.2. A 12. évfolyam végére várható eredmények

Az önképzőkörben végzett eredményes munka következtében a nagyothalló gyermek jártasságot szerez a szövegértésben; a látott, olvasott szövegek logikai szerkezetét követni tudja. Azonban a hallott szöveg értelmezésére (rádióból hallott riport, irodalmi mű, film, videofilm beszédanyagának pontos jelentésbeli követése) még ekkor is nehézséget okoz. Ennek támogatására kellene hazánkban is bevezetni legalább a televízió adásainál a felirat megjelentetését minden verbális közlés, beszélgetés, film adásaiban. A számítógépes programok világában ez az út járható, és eredményesebb módja az írott szöveg értésének, mint a jeltolmácsok alkalmazása.

A nagyothalló diák a különféle műfajú és rendeltetésű szövegben képessé válik jelentésrétegeket elemzéssel feltárni és a szöveghez olyan értelmes kérdéseket feltenni, amelyek segítik a szöveg megítélésének folyamatát.

Képessé válik feladathelyzetben is információforrásként használni a szöveget, és abból kiválasztja a hiteles, lényeges tudnivalókat.

Előzetes ismeretei és az önképzőkörben szerzett képességei révén mondanivalóját – a célt szem előtt tartva, a hallgatók szempontjait figyelembe véve – érthetően és értékelhetően adja elő.

A nyelv poétikai funkcióit megismeri, felismeri, megjelenési formáit értelmezi, elemezi.

Az írott szöveg logikai felépítésében, nyelvi kifejtettségében és kifejezéseiben előforduló hibákat képes észrevenni, esetleg javítani, de nem vonatkozik ez a hallott és a beszélt szövegre.

3.7 Képességfejlesztés és a nyelvi kompetenciák fejlesztési lehetőségei a Médiaismeretek programtervében a 7–9. évfolyamon

A médiaismeretek program tanórán kívüli tevékenységek keretében kerül megvalósításra. A modulok képességfejlesztési fókuszaiban, a tematikus, a szövegértési és a szövegalkotási fókuszban megjelenő tartalmak alkalmasak a nagyothalló gyermek szövegértési-szövegalkotási kompetenciáinak fejlesztésére. A tevékenységek és a tananyagtartalmak nem sértik a nagyothalló gyermek érzékenységét.

A program tevékenységeiben való részvétel feltételezi a jelenlét tudatosságát, mert az ismeretanyag felépítésében, megértésében és a feldolgozásában meglévő ismeretekre épít. Az ajánlott tevékenységek segítik a kultúra, a tudás, a társadalom, a természet jelenségei képi megfogalmazásainak értelmezését. A művek elemzése során a gyermekek tapasztalatokat szereznek az alkotó képzelet megnyilvánulási formáinak értelmezéséről és annak élvezetéről.

A nagyothalló gyermek rájön, hogy a gondolatok kifejezésének a beszéden kívül még milyen sok, eredményes eszköze van. Ezekkel az eszközökkel megtanul élni, ami által teljesebb életet élhet, kibontakoztathatja képességeit.

A mondanivaló képi megfogalmazását segítő, a gondolatok megjelenítését prezentáló szövegek, forgatókönyvek szerkesztése segíti a nagyothalló gyermeket írásbeli kifejezőképességének fejlesztésében, mert motivációs bázisként működik.

3.8 A szövegértés-szövegalkotás fejlesztése a különböző műveltségi területeken

A műveltségi nyelv és a szaknyelv elsajátítása már kisgyermekkorban megkezdődik. A képek, képeskönyvek nézegetése során a dolgok megnevezései a társadalom- és a természettudomány által használatos szókincs alapjait képezi. A nagyothalló gyermek ezen megnevezésekből is keveset kap, és ami el is jut hozzá, annak felfogása a hallási észlelés fogyatékosága miatt korlátozott. A beszélgetések (beszélgetőkör), az olvasmányok (az alapfok olvasmányai), de különösen a tanórán kívüli tevékenységek (képességfejlesztő játékok, a „Függöny mögött varázsláda” feldolgozásai) és ismeretanyag-tartalmak használják a műveltségi területek alapszókészletét. Így a nagyothalló gyermek tapasztalatot szerez a magyarázó, a kifejtő, a narratív és a dokumentum típusú szövegek értelmezésében, a műveltségterületek szakszavainak, fogalmainak megértésében és az újfajta szóhasználatban. (Pl.: Nem a föld, hanem a talaj tulajdonságairól szerzünk tapasztalatokat, ismereteket.) A tudomány nyelvének megismeréséhez azonban jó olvasástechnikai szinten lévő, az olvasottak tartalmainak értelmét kutató, az értelmező olvasás fokán álló befogadóra van szükség.

3.8.1 Az olvasás, az értő olvasással szerzett ismeretek sajátosságai a nagyothalló gyermek szövegértési kompetenciáinak fejlesztésében

Az olvasás technikai kivitelezésével párhuzamosan megindul az olvasott szó, mondat értelmezésének alap-kultúrtechnikák elsajátítását célzó folyamata, amely a szavak felismerésén és a jelentések megértésén keresztül az olvasási tevékenység összetevőit adja. A nagyothalló gyermeknél már ebben a fázisban nagy gondot kell fordítani az értelmezésre, az értelmezett szó, mondat különböző szövegkörnyezetben való alkalmazására.

Mivel a gyermek hozzáadja a szöveghez gondolkodási képességeit, nyelvi tapasztalatait, az olvasottakkal kapcsolatos előző ismereteit, az olvasás gondolkodás is. Ez a gondolkodási tevékenység az olvasással párhuzamosan működik, és magában foglalja a kritikus és a kreatív gondolkodást. Mivel aki sokat olvas, szemantikai és szintaktikai jelekből következtet az ismeretlen szavakra, a nagyothalló gyermeknek sem kell minden esetben minden ismeretlen szó, fogalom értelmére rákérdezni vagy annak értelmezését megkeresni, mert a nyelvi tapasztalatok segítik a helyes értelmezés megtalálását.

Segítenünk kell abban, hogy nagyothalló gyermek legyen tisztában azzal, hogy mit csinál, amikor olvas. A tudatosítás a felnőtt feladata, és eszközei azok a megismerési, az olvasottak feldolgozásával szerzett tapasztalatok, amelyek sikerélményhez juttatták az olvasó gyermeket. Ehhez az is szükséges, hogy sok előzetes, könyvvel, olvasással kapcsolatos élményben legyen része. Minden esetben ráhangolás után kell az olvasáshoz hozzálátni, aminek feladatát kezdetben a szülő végzi. (Nézd, milyen érdekeset lehet itt olvasni a ... – kedvenc állatról, témáról.) A későbbiek során a pedagógus a ráhangoló beszélgetésekkel kedvet, kíváncsiságot, érdeklődést, várakozást kelt, amelynek következtében motivációs bázisra támaszkodva a kezdeti nehézségeket is át tudja hidalni a nagyothalló gyermek. A közösségben, a társakkal való beszélgetések, valamint a beszélgetések hallgatása közben olvasmányajánlatokat kap, és ezzel megindul az önképzés, az önálló ismeretszerzés útján. Az olvasottak feldolgozásánál támpontokat kell adnunk ahhoz, hogy a szövegből következtetéseket tudjon levonni. A segítő kérdéseket célszerű leírnia, a válaszokat megfogalmaznia, és így egy sajátos olvasmánynapló jöhet létre a szokványos (cím, helyszín, szereplők...) mellett.

A kreatív anyagfeldolgozás lépéseit, módszeres eljárásait tekintve a jelentés ellenőrzése során az előzetes jóslatokat a szöveg témájával, stílusával, hangulatával összefüggésben a tapasztalatok alapján rögzíti vagy módosítja a gyermek. Nagyon eredményes, ha a szöveggel kapcsolatosan kérdéseket képes feltenni, mert a kérdések megalkotásához a témának megfelelő előzetes ismereteit mozgósítania kell. Az olvasottakat, a természettudományi szöveget is fel kell dolgozni gondolati és érzelmi szinten is. A szöveg megítélése (*Van-e értelme?*) után az okoskodás (*Miért így történtek a dolgok?*) lehetőséget nyújt az elmélyült tartalomelemzésre. A megoldások rajzos, írásos, dramatikus játék formájában is megjeleníthetők, így a nagyothalló gyermek kreativitása érvényesül és fejlődik. Minden szöveg elolvasása és feldolgozása után az áttekintés, a felidézés, az ellenőrzés és a véleményformálás segít a lényeges dolgok rögzítésében és az olvasottak újraélésében.

3.8.2 Programterv a szövegértés-szövegalkotás fejlesztésére a különböző műveltségi területeken

A fent vázolt ismeretek segítik azoknak a céloknak a megvalósulását, amelyek szerint a keresztantantéri terület egyik legfontosabb kompetenciája a szövegértési, szövegalkotási képességek fejlesztése.

A fejlesztés tartalmaiban megjelenő feladatok közül ki kell emelni a módszeres tanulásra való képességfejlesztést. Ennek szintje befolyásolja a tények, fogalmak, összefüggések megismerését, a források felhasználásának képességét, a problémamegoldó gondolkodást és a kommunikációt is.

A fejlesztés általános területei alkalmasak a nagyothallók képességeinek fejlesztésre. Az ajánlott tevékenységek segítik az ismeretek adaptív alkalmazását azzal, hogy integrálják és kiterjesztik a tudást

és a tapasztalatokat. A tananyagtartalmak követik a gyermek életkori sajátosságaiból adódó érdeklődési köröket, ezért motiválják őket az ismeretszerzésre és a megszerzett ismeretek kipróbálására.

Az ismeretek feldolgozásának ez a szemlélete, az ismeretanyag kezelési módja igen alkalmas a kooperatív tanulási formák érvényesítésére. Ezen tanulási formában a grafikonok olvasása, a szövegekből diagramok készítése, statisztikai adatok összevetése tanulságos és élvezetes. Alkalom nyílik a szövegek értelmezésére, a tudományos nyelvhasználatra és a logikai kapcsolatok felfedezésére, megfogalmazására is. A különböző szövegtípusok feldolgozási módjainak sémái segítséget adnak minden, a tanulás, a médiahasználat, az elektronikus sajtó és a mindennapi élet adta információinak befogadására.

Nagyon fontos a nagyothalló fiatalok életpályája szempontjából, hogy jól értsenek a különböző, a munkaadó szempontjából elfogadható önéletrajzok készítéséhez, értsék és jól értelmezzék az interjú kérdéseit. Válaszaikat tudják úgy megfogalmazni, hogy önmagukról a lényeges, a munkavállalással kapcsolatos információkat domborítsák ki. A kérdőívek, tesztek kérdései gyakran a gyermek ismert szóhasználatától eltérően vannak megfogalmazva, ezért a szövegértési kompetenciák között szerepeltetni kell a használatos szóváltozatokat is.

4. Tanulásszervezési formák

Az osztályközösségben folyó munka során a kooperatív tanulási forma az, amely leginkább felkészíti a diákokat arra, hogy megtanuljanak együttműködni az ismeretszerzés, az ismeretek átadása és gyakorlati alkalmazása során.

A kooperatív tanulásszervezés alapja a csoportképzés, amelynek különböző technikáit alkalmazza a tanár, hogy a feladat céljainak leginkább megfelelő formációt hozza létre az osztályban. Ajánlott azután szervezni a csoportokat, miután megfigyeléssel vagy kérdőíves módszerrel a tanár megismeri tanítványait (kérdőívek – érdeklődési körrel, nézetekről –, szociometriai vizsgálat). A véletlen módszerek is használatosak, de akkor nehezen lehet beavatkozni a kialakult formációkba. A sikeres együttműködés feltételeit minden esetben ajánlatos szem előtt tartani. Nem szerencsés, ha a csoportban ugyanolyan neműek a tagok, az is hátrányára válik a közös munkának, ha ugyanolyan etnikai csoport tagjai kerülnek egy csoportba. Figyelni kell arra, hogy ellenségek ne kerüljenek egy csoportba, de közeli barátok is csak akkor, amikor ezzel célja van a szervezőnek. Nem szerencsés, ha olyan gyerekeknek kellene együttműködniük, akik nem kedvelik egymást. Be kellene avatkozni a tanárnak akkor is, ha a csoportba egynél több sajátos nevelési igényű gyerek jut. Nemcsak akkor nehezített a csoport munkája, ha két hallássérült/nagyothalló kerül egy csoportba, hanem akkor is, ha a hallássérült mellett gyengénlátó, vak, mozgássérült vagy tanulási képességeiben gátolt gyermek van.

A tanár szándékai szerint létrehozott csoport legjobb elosztása olyan formációt alkot, ahol egy legjobb, két közepes képességű és egy gyengébb tanuló kerül egy csoportba. Ennek kialakítására egy módszer a csoportformáló kerék alkalmazása, amelynek belső körében a legjobb, a középső kettőben a közepes képességű, és külső körében a gyenge tanulók neve van leírva. A körök egymás fölött forgathatók, és véletlenszerűen osztják el a gyerekeket az előbb vázolt szempont szerint. Nagyon kell ügyelnie a tanárnak arra, hogy a nagyothalló gyermek milyen feladatot vállal a csoportban. Előfordulhat, hogy a verbális megnyilvánulásokat kerülni fogja, mert attól tart, hogy nem tudja előrevinni a csoport teljesítményét. A közösségben olyan légkört kell kialakítani, hogy ne a kiemelkedő teljesítmény legyen a mértékadó, hanem a munkában való aktív, a tudást, a képességeket fejlesztő tevékenységek. Itt a tanár szerepe sokat számít, aki a dolgozó csoportok munkáját elismerő figyelemmel kíséri, és dicséri a modellértékű viselkedést és hozzáállást a közös munkához.

Bármennyire is jól együttműködnek a csoportok, 5-6 hét után el kell búcsúzniuk a tagoknak egymástól (csoportkép, kiállítás közös munkáiból stb.), és új összetételben kell folytatniuk a munkát.

A tanulásirányítási technikák során problémát szokott okozni a munkazaj egyre magasabb szintje, ami a hallássérült gyermek érdemi munkáját is akadályozza, mert a hallókészülék ilyen mértékű szelektív zajszűrésre nem képes. Ezért neki is nagyon jó, ha a tanár különböző figyelemfelhívást célzó eszközökkel jelez (egyezményes kézzel; tárcsával, jelzőlámpával: zöld: megfelelő zajszint; sárga: „Vigyázz, kicsit zajos vagy!”; piros: „Nagy a zaj!”), esetleg csendkapitányt bíz meg. Így a csoport egy tagja felelős a hangoskodás lecsillapításáért, aki bűgő hangot adó mechanikus zajjelzővel figyelmeztet. További, a tanári kreativitást fémjelző ötletek alkalmazásával sokféle módon lehet csökkenteni a zavaró hangoskodást.

A csoportnak adott utasítások nagyon fontosak, mert a feladat pontos megértése a sikeres munka alapvető feltétele. Hasznos, és a hallássérült gyermeknek kedvez, ha az utasítások mind szóban, mind írásban egyszerre jutnak el minden gyermekhez. A tevékenység strukturálásához illeszkedő utasítások részekre bontottak, esetleg megmutathatók legyenek. Ilyen módszeres eljárások alkalmazásával el lehet érni azt, hogy a hallássérült gyermek is jól értse és értelmezze feladatát, ami az érdemi munka feltétele.

A kialakult csoport csoporttudatának építésére nagy gondot kell fordítania a pedagógusnak azért, hogy büszkék lehessenek közös munkájukra, az együttműködés eredményeire. Ennek hatékony eszköze az ismerkedés, a hasonló tulajdonságok, érdeklődési körök feltérképezése, tudatosítása a tagok között (egyfelé laknak, ugyanazt az édességet szeretik, ugyanannak a csapatnak drukkolnak...). A nagyothalló gyermeknek, akinek a társas kapcsolatok, a munka- és baráti kapcsolatok nagyon fontosak, új élményt ad a csoporthoz való tartozás, a kölcsönös segítségadás és segítségnyújtás lehetősége.

A kölcsönös megbecsülésen, elismerésen és támogatáson alapuló csoportmunka következtében sikeresen oldják meg a nagyothalló gyerekek a szövegértési-szövegalkotási feladatokat. Megtanulnak ismereteket strukturálni rendező elvek szerint, kérdéseket alkotni és a feltett kérdésekre páros és csoportos megbeszélés után válaszolni. Jártasságot szereznek a megszerzett ismeretek folyamatábráinak megszerkesztésében, fogalomtérkép és jelentéstérkép alkotásában és értelmezésében. Az ismeretek ilyen módon való megjelenítése segíti a nagyothalló gyermeket abban, hogy a logikus elrendezést áttekintve módosítsa esetleges félreértéseit, vagy megerősítse őt előzetes feltevéseiben.

Az információáramlás elősegítésére alkalmazott eljárások is a nagyothalló gyermek tanulási tevékenységét segítik, amennyiben lehetősége lesz áttekinteni a más csoportok által készített csoportjegyzeteket, a sokszorosítás után kapott munkákat és akkor, amikor a beszámolóforgóban rá kerül a sor, szóban is elmondhatja tapasztalatait.

A szóbeli kommunikációt segítik a nagyothalló gyermeknél a beszélő- és kérdezőkorongok, az „indian beszélgetés” és a hozzászólás idejének meghatározása. („Egy perced van arra, hogy elmondd, amit akarsz!”). Mindezek hozzájárulnak ahhoz, hogy a nagyothalló gyermek szóhoz jusson akkor, amikor értelmes mondanivalója van a közösség számára.

A kooperatív foglalkozások akkor érik el céljaikat, ha a tevékenységek látszólagos spontán voltak ellenére is, de jól meg vannak tervezve. A tervezés lépéseit a gyermekekkel meg kell ismertetni, mert strukturálja munkájukat. Ezek szerint a foglalkozási terv elkészítésénél közösen meg kell határozni a munka célját, amire a foglalkozási tervet, mintatervet kell építeni. Lépései:

- a) Előkészítés, ráhangolás
- b) Összegzés
- c) Észrevételek
- d) Információszerzés
- e) Irányított gyakorlás
- f) Önálló gyakorlás

- g) Ellenőrzés
- h) Visszajelzés
- i) Csoportépítés
- j) Osztályépítés
- k) Társas készségek építése
- l) Időkitöltő gyakorló játékok

A jól szervezett kooperatív tanulási módok iránt elkötelezett pedagógus a hallássérült gyermeknek mindig megtalálja azokat a tevékenységeket, amelyek képességei, kompetenciái fejlesztéséhez leginkább alkalmasak. Azonban még egy ilyen kreatív, az együttműködés magas fokán dolgozó közösségben is szüksége van a hallássérült gyermeknek arra, hogy a pedagógus magyarázatokkal, eszközhasználati ajánlásokkal és követő figyelmével segítse munkáját.

5. Pedagógiai mérés, értékelés (sajátos szempontok)

Miközben a gyermek számára produktumainak pozitív értékelését adjuk, tudnunk kell, hogy a mérésre, az értékelésre szükség van. Azonban a mérés eredménye nem bélyeget, „skatulyát” jelent, hanem a gyermeknek a fejlődésében megtett útját rögzíti. Ez a szemlélet különösen fontos a behelyezett nagyothalló gyermek esetében, akinek több időre van szüksége ahhoz, hogy a közösségbe beilleszkedjen. Ez azt jelenti, hogy meg kell szoknia és helyesen értelmeznie társai beszédét, tanárai beszédmintáit is. A tantárgyi követelményeket, elvárásokat és az új intézményben alkalmazott ismeretsajátítási módokat is meg kell ismernie, meg kell szoknia. Ezért a befogadott gyermek esetében különösen jó az az új szemlélet, amellyel korunkban a tanulók teljesítményeit, eredményeit mérik és véleményezik (szöveges értékelés, a kompetenciák területén elért eredmények).

A pedagógus munkájának és a gyermekek megismerésének fontos, objektív eszköze a mérés. Kihat a szociális érettség, a viselkedés és a képességek, készségek, jártasságok elsajátításának szintjére is. Az intellektuális tudás, az ismeretek adaptív alkalmazásának szintje feladatlapokkal mérhető, ahol képes, rajzos, szöveges formában kell bizonyosságot tennie a vizsgált gyermeknek. A pedagógusnak nagyon hasznos tanulmányoznia a gyermek életútja során szerzett értékeléseit, össze kell vetni saját megfigyeléseivel és tapasztalataival, hogy tovább tudjon lépni a gyermek fejlesztése érdekében.

Az értékelés célja a gyermek pozitív, reális énképének fejlesztése, a tanulás motiválása, az ismeretsajátítási szint, valamint a képességek minőségi és mennyiségi gyarapodásában megtett út meghatározása.

Az értékelést jellemzi, hogy rétegekre bontott, analitikus (orientálhat a következő lépések felé), alapja a tanuló maga (az egyén önmagához mért fejlődését regisztráljuk).

Az értékelés alapkritériumai:

Szakszerű és személyre szabott legyen!

Segítse az intézmény oktatási, nevelési céljainak elérését!

Érthető és előremutató legyen a pedagógus és a szülő számára is!

Fejlesztő és ösztönző legyen!

Legyen hozzáférhető a szülő értékelése és a gyermek önértékelése!

A pedagógusnak meg kell jeleníteni az értékelés funkciók szerinti típusát is:

- Helyzetfeltáró, diagnosztizáló (ismeretek, készségek, képességek felmérésére irányuló, más értelmezésben a tanulás hatékonyságát mérő és a problémák feltárását szolgáló)
- Formatív, tanulást fejlesztő (a tudásváltozást figyelemmel kísérő, befolyásoló, szabályozó)

- Szummatív (végállapotot tükröző, lezáró, minősítő, ahol a követelmények teljesítése kerül vizsgálatra a fejlődésben megtett út elemzésével)

Nevelőmunkánk eredményességének mérési lehetőségeinek és folyamat jellegű mozzanatainak lépeit a következők szabályozzák: a vizsgálat céljának tisztázása; előzetes hipotézis; a vizsgálati módszerek, eszközök kiválasztása; működőképességük ellenőrzése; a vizsgálat elvégzése; a mért adatok, jelenségek, vélemények értelmezése; a pedagógus „önvizsgálata” (mi a szerepe a feltárt helyzetben); a tapasztalatok visszacsatolása az érdekeltekhez; a fejlesztési teendők meghatározása.

Az értékelés az alsó tagozaton szöveges formában történik. A negyedik osztályban a tanulók fokozatosan megismerik a teljesítmények százalékos és osztályzatokban kifejezett értékét. Ekkor már a nevelési folyamatban eljutottak arra a fokra, hogy önértékelő képességük fejlett, ezáltal képesek saját munkájukat is reálisan értékelni, tudatosan törekedni az önfejlesztésre is.

Az értékelés fontos alapelve, hogy figyelembe veszi a kiindulási nyelvi szinteket. Azok a feladatok, amelyek több nyelvi szinten is megoldhatók, lehetővé teszik a tanárnak, hogy figyelembe vegye a tanuló saját magához mért teljesítményét. Ez különösen fontos a hallássérülteknél, mert teljesítményük jóval egyenletlenebb halló társaikénál, hiszen a verbális input feldolgozására épülő feladatok számukra nagy nehézséget fognak okozni, ugyanakkor a képességstruktúrájuk alapján a halló társakhoz hasonló eredmények elérésére is képesek lehetnek.

Az értékelés nemcsak a pedagógus értékelési tevékenységét jelenti, mert a gyermek önértékelése, társai értékelése is nagyon fontos és előrevivő lehet a pozitív és egészséges énkép kialakulásában. Ennek néhány mozzanatát mutatom be a hallássérült gyermek fejlődése szempontjából:

- Egymás értékelése

Noha a hallássérültnek nehézséget okozhat társai értékelése és az ehhez kapcsolódó megfogalmazás, de ez leírt szempontsorokkal segíthető, és a gyermek nyelvi szintjére pozitívan hat a tevékenység.

- Tanulói önértékelés

A saját teljesítmény értékelése hozzájárul a reális önértékelés kialakulásához. Az előre kitűzött cél segíti a nagyothallót már tevékenység közben is abban, hogy lássa, mit várnak el tőle. Az önértékelő lap rendszeres kitöltése során megismerkedik a szükséges nyelvi formákkal (megtanultam...; tudom, hogy...; ebben fejlődnöm kell...; ezzel problémám volt... stb.), ezek segítik véleménye kifejtésében.

A társasjátékhoz kapcsolódó tanulói önértékelés (pl.: lépj egyet, ha tudod, hogy...) használatához segítséget jelent a hallássérült tanulónak, ha a kritériumok kártyákon szerepelnek, amelyek közül húzni lehet.

- Egy tanuló értékeli a csoport munkáját

Mivel mindig más csoporttag értékeli a munkát, a hallássérült példát kaphat, hogy milyen nyelvi kifejezőeszközökkel teheti ezt meg maga is, ha rákerül a sor. Az előre megadott szempontok kiírása segíti a súlyos hallássérültet. A szempontsor mellé a sikeres teljesítés mértékének megfelelő különböző szimbólumok is helyezhetők. Mivel a csoport ugyanazt az értékelést kapja, érzi, hogy ő is fontos tagja volt az együttes munkának.

- Csoportmegbeszélés

A megbeszélés követése nehézséget jelenthet a súlyos nagyothallónak vagy a súlyos hallássérültnek, ezért célszerű, hogy a megállapítások főbb pontjait a csoport írásban is rögzítse.

- Tanulói napló vagy a kompetenciákat felsoroló eredménylista

A követelményeket tartalmazó részletes lista segíti a hallássérültet, hogy lássa, melyik területen kell még erőfeszítéseket tennie, egyértelműbbé teszi az elvárásokat. Láthatóvá teszi azokat az eredményeket is, amelyeket saját korábbi szintjéhez képest ért el. Így akkor is látja az előrehaladását, ha ez a tempó lassabb, mint társaié.

– Kvalitatív és szöveges tanári értékelés

Az írásos munkákra adott írásos értékelés, amely tartalmazza a helyes példákat használandó nyelvi elemeket, segítve a hallássérült tanuló nyelvhelyességének a fejlődését.

A 7–12. évfolyamon az értékelési alapelvek és módszerek a korábbiakon (1–6.) alapulnak. Az egyéni különbségeket figyelembe vevő értékelés megfelel a hallássérült igényeinek.

6. Összegzés

Az ajánlások célja a befogadott nagyothalló gyermek inkluzív nevelésének segítése a tartalmak elemzésével és a szövegértési-szövegalkotási kompetenciák fejlesztési sajátosságainak feltárásával. A programcsomag természetesen nem tud minden pedagógiai helyzetre pontos megoldásokat adni, mert ahány gyermek, annyi megoldási mód létezik, de talán alkalmas arra, hogy szemléletével segítse a befogadó pedagógus nehéz munkáját. A gyermek egyéni fejlesztési tervének kidolgozásához, a tanácsadáshoz és a megsegítéshez elengedhetetlen a szurdopedagógus bevonása. Az oktatásban alkalmazott módszereket ezen munkában külön nem említem, hiszen a javaslat minden eleme módszeres eljárásokat, módszerek alkalmazását vázolta fel egy-egy feladat, egy, egy tantárgyi modul esetében.

Természetes, hogy intézményünk minden olyan kérdésben segít, amelynek megoldása a pedagógusnak nehézséget okoz:

Dr. Török Béla Általános Iskola, Speciális Szakiskola, Módszertani Intézmény, Diákotthon és Gyermekotthon

1142 Budapest, Rákospatak u. 101.

Igazgató: Szöllősiné Sipos Virág

Az ajánlások készítője: Urbánné Deres Judit

Telefon: (1) 273-2220

Fax: (1) 383-7948

E-mail: drtbisk@nagyothallo.info.hu

7. Irodalom

- Csányi Yvonne: *Hallás-, beszédnevelés*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1990.
- Csányi Yvonne–Deák Tiborné–Gyöngyösi Lászlóné: *A hallássérült tanulók integrált oktatásáról*. BGGYTF, Budapest, 1994.
- Csányi Yvonne: Változásban a hallássérültek pedagógiája (Fejlődő technika, változó populáció, illeszkedő módszerek). *Gyógypedagógiai Szemle*, 1999. január–március. 1–9. old.
- Csányi Yvonne (szerk.): *Bevezetés a hallássérültek pedagógiájába*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1993.
- Csányi Yvonne (szerk.): *A beszéd–nyelv fejlesztésének módszerei hallássérülteknél*. BGGYTF, Budapest, 1994.
- Csányi Yvonne (szerk.): *Együttnevelés – speciális igényű tanulók az iskolában. Az integrált fejlesztés lehetőségei*. OKI Iskolafejlesztési Központ, Budapest, 1993.
- Csányi Yvonne (szerk.): *A hallássérült gyermekek integrált nevelése*. BGGYTF, Budapest, 1995.
- Csányi Yvonne (szerk.): *Pedoaudiológia*. BGGYTF, Budapest, 1995.
- Csányi Yvonne (szerk.): *Tanulmányok a hallássérültek beszéd-érthetőségének fejlesztéséről*. BGGYTF, Budapest, 1995.
- Csányi Yvonne (szerk.): *Cochleáris implantáción átesett gyermekek terápiája és fejlődése*. ELTE-BGGYFK, Budapest, 2002. 59–67. old.
- Csányi Yvonne–Zsoldos Márta: A speciális nevelési szükségletek pedagógiájáról. *Gyógypedagógiai Szemle*, 1995. No. 3. 23. évf. 177–191. old.
- Gordosné Szabó Anna: *Bevezető általános gyógypedagógiai ismeretek*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2004.
- Gósy Mária: *A hallástól a tanuláshoz*. Nikol, Budapest, 2000.
- Illyés Sándor (szerk.): *Gyógypedagógiai alapismeretek*. ELTE BGGYFK, Budapest, 2000.
- Kőpatakiné Mészáros Mária (szerk.): *Befogadó iskolák, elfogadó közösségek*. OKI, Budapest, 2003.
- Kőpatakiné Mészáros Mária (szerk.): *Táguló horizont*. OKI, Budapest, 2004.
- Mesterházi Zsuzsa (szerk.): *Gyógypedagógiai lexikon*. ELTE BGGYTF, Budapest, 2001.
- Perlusz Andrea: *A hallássérült gyermekek hazai integrált oktatás-nevelése, különös tekintettel a nevelést befolyásoló tényezőkre*. Kandidátusi értekezés, Budapest, 1997.
- Perlusz Andrea: *A hallássérült gyermekek integrációja*. Budapest, 2000.
- Perlusz Andrea: Integrált nevelés – inkluzív iskola. In: Báthory Zoltán–Falus Iván (szerk.): *Tanulmányok a neveléstudomány köréből*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 314–333. old.
- Perlusz Andrea: A hallássérültek hazai integrálásának néhány kérdése. In: *II. Soproni Logopédiai Napok Konferencia* (szerk.: Földes T. és mtsai.). Sopron, 1990. 92–95. old.
- Wocken, Hans: Integráció az iskolában. In: Papp Gabriella (szerk.): *Válogatás az integrált nevelés szakirodalmából (Fordításgyűjtemény)*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994. 7–19. old.

